

The Colombian standard

*Een interdisciplinair onderzoek naar succesvolle
reïntegratie van ex-FARC-strijders*

*Larrubia, 2016

* AP, 2014

* Luis Robayo, 2014

Bachelorscriptie Liberal Arts and Sciences
Sander de Bruin, Hanne Oberman & Caspar Schoevaars
30 januari 2017

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Demobilisatie in Colombia: elementen van het verleden	6
2.1 Inleiding	6
2.2 De demobilisatie van de AUC	8
2.2.1 De onderhandelingen	9
2.2.2 Legitieme deelname aan het proces	10
2.2.3 Recidivisme voorkomen	11
2.3 Lessen voor de FARC-EP	13
3. Van strijder naar boer	15
3.1 Gebieden onder controle van de FARC	15
3.2 Demografie van de FARC	19
3.3 Reïntegratie op basis van regionale en demografische kenmerken	23
3.4 Conclusie	26
4. Posttraumatische stress als hindernis voor reïntegratie	28
4.1 Inleiding	28
4.2 Van trauma tot stoornis	28
4.3 Risicofactoren voor PTSS	30
4.3.1 Pretraumatische factoren	30
4.3.2 Peritraumatische factoren	32
4.3.3. Posttraumatische factoren	32
4.4 Diagnose van PTSS	33
4.5 Behandeling van PTSS	35
4.6 Conclusie	39
5. Common ground	40
5.1 De definitie van ‘succesvolle reïntegratie’	41
5.2 Deelname aan het reïntegratieproces	43
5.3 Organisatie en herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’	44
5.4 Extensie van de maximalist standard van het DDR-proces	46
5.5 Veiligheid	48
6. More comprehensive understanding	51
7. Conclusie	53
Literatuurlijst	56

1. Inleiding

In december 2016 is een einde gekomen aan meer dan een halve eeuw burgeroorlog in Colombia. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw verkeerde de Colombiaanse overheid in staat van oorlog met de 'Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia–Ejército del Pueblo', een revolutionaire groepering met communistische idealen; beter bekend als de FARC. In deze periode zijn meer dan 260.000 mensen omgekomen als resultaat van oorlogsgeweld (BBC, 2016). Uiteindelijk werd in december 2016 de vrede getekend. Het oorspronkelijke vredesverdrag tussen de Colombiaanse overheid en de FARC werd nipt afgekeurd in een referendum (BBC, 2016). De gesprekken werden gelijk heropend en een nieuwe versie van het verdrag is sinds 1 december 2016 goedgekeurd door de Colombiaanse senaat (the Guardian, 2016).

Desalniettemin brengt deze aanstaande vrede veel onzekerheid met zich mee voor de Colombiaanse samenleving. Nu de vrede is getekend, gaat Colombia een transitieperiode in naar een postconflictsamenleving. Dit kan een langdurig en moeizaam proces zijn met vele hindernissen voor de betrokkenen. Zo moeten de 9.000 tot 15.000 strijders waaruit de FARC bestond de wapens neerleggen en reïntegreren in de Colombiaanse samenleving (BBC, 2016; the Guardian, 2016). De angst die binnen de Colombiaanse maatschappij leeft, is dat de ex-FARC-strijders zich zullen wenden tot drugshandel (Nussio, 2012) en zich daarmee afzetten tegen de samenleving in plaats van te herintreden. Om te voorkomen dat de reïntegratie van ex-FARC-strijders averechts effect heeft, moet het reïntegratieproces zorgvuldig worden vormgegeven. Het proces moet op de doelgroepkenmerken van de ex-strijders worden toegesneden om succesvolle reïntegratie te bewerkstelligen. In dit onderzoek staat daarom de volgende onderzoeksvraag centraal: Wat zijn de voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders na het sluiten van een vredesverdrag tussen de overheid en de FARC?

De beantwoording van deze vraag is maatschappelijk van belang omdat er in Colombia al decennia getracht wordt vrede te sluiten tussen de overheid en de FARC-rebellen; keer op keer zonder succes (Nussio, 2011b). Nu er vrede is gesloten, is het cruciaal om te zorgen dat de herintrede van de ex-FARC-strijders geen nieuwe conflictsituaties oplevert. Bovendien leidt succesvolle reïntegratie van ex-strijders tot een stabielere samenleving, dat komt Colombia als land ten gunste (Weinstein, 2007). Wat de voorwaarden zijn om de ex-FARC-strijders succesvol te reïntegreren, is dan ook

een onopgelost maatschappelijke vraagstuk dat in de literatuur nog niet afdoende verklaard of opgelost is.

Om dergelijke maatschappelijke vraagstukken op te lossen, is het volgens *interdisciplinarian* Repko (2012) vereist om interdisciplinair onderzoek te verrichten, met de nadruk op nut, efficiëntie en praktische resultaten (*problem-based research*). Maatschappelijke problemen vallen namelijk niet binnen de reikwijdte van één enkele discipline, maar kunnen vanuit verschillende richtingen onderzocht en verklaard worden; zo ook het maatschappelijke vraagstuk rondom de reïntegratie van ex-FARC-strijders. Reïntegratie wordt namelijk gezien als een voortdurend sociaal en economisch proces, gebonden aan de ontwikkeling van een land als geheel (Jennings, 2008). Om te bepalen welke disciplines kunnen bijdragen aan het oplossen van het huidige vraagstuk, is allereerst voorkennis nodig over postconflictreïntegratieprocessen in het algemeen.

Het reïntegreren van ex-strijders na een conflict geschiedt doorgaans volgens het DDR-proces van de Verenigde Naties (VN), bestaande uit *disarmament*, *demobilisation* en *reintegration*. Het DDR-proces wordt sinds 1989 toegepast om staten te begeleiden tijdens de transitieperiode van conflict naar postconflict, met hierin een hoofdrol voor de transitie van ex-strijders naar het civiele leven (Muggah, 2005). Het DDR-proces bestaat dan ook uit het ontwapenen van alle betrokken partijen, het demobiliseren van de strijders en de reïntegratie van de ex-strijders in de samenleving. Door dit laatste aspect onder de loep te nemen, kunnen drie verschillende niveaus van reïntegratie worden geïdentificeerd. Ten eerste moet er op (inter)nationaal niveau actie worden ondernomen om ex-strijders succesvol te laten reïntegreren in de samenleving. Ten tweede moet op gemeenschapsniveau bewerkstelligd worden dat ex-strijders zich (weer) kunnen vestigen in gemeenschappen die veranderd of zelfs verwoest zijn door het conflict. Tenslotte is er het individuele niveau, waarbinnen het zaak is om de ex-strijders als individu klaar te maken voor herintrede in de maatschappij. Deze drie niveaus van reïntegratie sluiten aan bij de schaalniveaus van de drie disciplines die in dit interdisciplinaire onderzoek gebruikt worden.

Op het nationale niveau wordt vanuit de discipline conflict studies (CS) onderzoek gedaan naar alle aspecten van een conflict. Naast het eigenlijke vechten worden er troepen gemotiveerd en gemobiliseerd, vijandbeelden geconstrueerd en bevochten. Ook houdt de discipline zich bezig met het afsluiten van conflicten en de reïntegratie van de betrokken groeperingen in een functionerende samenleving. Deze reïntegratie kan

vanuit de conflict studies met een historische insteek worden onderzocht. In dit onderzoek wordt vanuit de CS aan de hand van een casus gefocust op het demobilisatieproces, hierin staat de volgende vraag centraal: 'Wat kan er vanuit een historisch oogpunt geleerd worden van de eerdere demobilisatie van de AUC in Colombia?'

De discipline sociale geografie (SG) onderzoekt de relatie van de mens met zijn omgeving, veelal op het niveau van gemeenschappen. De reïntegratie van ex-FARC-strijders kent een ruimtelijk aspect; zij hebben na het tekenen van het vredesverdrag weer toegang tot ruimtes (dorpen, steden, wegen etc.) die voorheen niet toegankelijk voor hen waren. Andere gebruikers van deze ruimtes zullen moeten wennen aan de reïntegratie van ex-FARC-strijders. Het gebruik, het delen en de invloed van ruimte is onderdeel van de onderzoeksvraag en kan vanuit sociale geografie worden onderzocht. De vraag: 'Hoe kan het reïntegratieproces worden vormgegeven zodat er rekening wordt gehouden met de demografische en geografische kenmerken van de FARC in Colombia?' wordt vanuit deze discipline beantwoord.

Vanuit de discipline cognitieve en neurobiologische psychologie (CNP) wordt onderzoek gedaan op het niveau van het individu; binnen vakgebied staat namelijk de relatie tussen gedrag, cognitie en de functie van de hersenen centraal. Vanuit de CNP kunnen aan de hand van empirisch (*experiment-based*) onderzoek voorspellingen worden gedaan over het gedrag van individuen. Ook over het gedrag van de te reïntegreren ex-FARC-strijders kunnen voorspellingen worden gedaan. Een voorbeeld van zo'n hypothese is dat de ex-FARC-strijders belemmerd zullen worden in het reïntegreren doordat zij zijn blootgesteld aan traumatische ervaringen. In het disciplinaire onderzoek vanuit de CNP staat dan ook de volgende vraag centraal: 'Hoe kunnen ex-FARC-strijders ondersteund worden in de verwerking van de traumatische ervaring(en) die zij hebben opgedaan?'

De drie disciplinaire deelvragen worden door middel van van literatuuronderzoek beantwoord, want ondanks dat er nog geen oplossing is voor de hoofdvraag, is er wel relevante literatuur beschikbaar om alle disciplinaire deelvragen te onderzoeken. Aan de door Repko (2012) gestelde voorwaarde 'elke discipline kan haar eigen inzichten en theorieën bijdragen in de vorm van boeken en artikelen uit wetenschappelijke journals' is dus voldaan binnen dit onderzoek. Daarbij worden in dit onderzoek de stappen aangehouden die Repko (2012) beschrijft in zijn theorie over het verrichten van

interdisciplinair onderzoek. Ten eerste wordt daarom de disciplinaire *grounding* uitgewerkt aan de hand van de drie deelvragen, om vervolgens *common ground* te creëren tussen de disciplinaire inzichten die zijn opgedaan. Aansluitend kan door middel van de *common ground* een *more comprehensive understanding* worden bereikt ter beantwoording van de hoofdvraag. Tenslotte worden de implicaties en tekortkomingen van het verrichtte onderzoek benoemd en een advies uitgebracht voor vervolgonderzoek. De hoop is namelijk dat dit onderzoek de kennis over reïntegratieprocessen zal verbreden en voor toekomstige casussen inzicht kan geven in het toespitsen van een dergelijk proces op de context. Het doel van dit onderzoek is dan ook het informeren en adviseren van de betrokken actoren bij het reïntegratieproces van ex-FARC-strijders in Colombia.

2. Demobilisatie in Colombia: elementen van het verleden

2.1 Inleiding

Conflict studies is de studie van het ontstaan en de resolutie van intranationaal of internationaal conflict. Hier wordt een multidisciplinaire houding met een historisch perspectief voor ingezet. Dit betekent dat er verschillende historische invalshoeken worden gebruikt om een duidelijk beeld van een conflict te vormen, oftewel de vragen die worden opgeroepen binnen de discipline te beantwoorden.

Het is recentelijk duidelijk geworden dat de FARC zich gaat demobiliseren. Er is een vrede gesloten tussen de overheid en de guerrillagroepering. Het conflict dat het Zuid-Amerikaanse Colombia al sinds de jaren 60 plaagt lijkt ten einde te lopen (BBC, 2016). Echter, nu is de vraag hoe het vredesproces vormgegeven moet worden. Hier komen veel verschillende factoren bij kijken, van de veiligheid van ex-strijders tot de internationale gemeenschap, tot lokale politieke belangen.

Door de uitzonderlijke lange duur heeft het conflict in Colombia al veel verschillende vormen aangenomen en hebben al een aantal andere groeperingen de wapens neergelegd. Enkele van de groeperingen die al eerder hebben deelgenomen aan een demobilisatieproces in Colombia zijn de guerrillabeweging M-19 en de paramilitaire groepering AUC (Autodefensas Unidas de Colombia). Om een duurzame vrede te kunnen bewerkstelligen moeten gemaakte fouten bij deze processen niet herhaald worden bij de demobilisatie van de FARC.

De deelvraag voor dit disciplinaire hoofdstuk luidt dan ook: Wat kan er vanuit een historisch oogpunt geleerd worden van eerdere demobilisaties in Colombia? Hier wordt de nadruk gelegd op de reïntegratie van ex-strijders. Aangezien het een bijzonder moeilijk proces is om hen weer te betrekken bij de Colombiaanse samenleving. In dit hoofdstuk zal voornamelijk gekeken worden naar het demobilisatieproces van de paramilitaire groepering AUC met de nadruk op reïntegratie.

Als theoretisch kader zal eerst demobilisatie besproken worden in algemene termen. Daarna zal dieper worden ingegaan op de demobilisatie van de AUC. Dit wordt gevolgd door een korte vergelijking van de FARC-EP en de AUC om te achterhalen welke lessen van toepassing zijn op de FARC. De disciplinaire deelvraag zal beantwoordt worden op basis van literatuuronderzoek.

Om conflict te bestuderen moet men eerst een definitie hiervan hebben. Tijdens deze scriptie zal de definitie van Mitchell gehanteerd worden. Volgens Mitchell omvat conflict drie belangrijke dimensies. Ten eerste, in een conflict zijn er *incompatible goals*. Dat wil zeggen dat de doelstellingen van de betrokken partijen niet voor allemaal haalbaar zijn. Ten tweede, heeft conflict een psychologische dimensie volgens hem. Namelijk zonder dat mensen overtuigd zijn van de juistheid van een zijde zal men er niet naar handelen. Ten derde, is het ook nodig dat mensen handelen naar het bestaan van het conflict (Mitchell, 1989). In Colombia zien we al deze elementen terug.

Vervolgens is het vaststellen van het uiteindelijke doel van het demobilisatieproces van belang. Zonder een maatstaf voor wat succesvol is, is het onmogelijk om een succesvol demobilisatieproces in te zetten (Muggah, 2005). Hiervoor is de term *peacebuilding* van groot belang; dit is een paraplu-begrip dat wordt gebruikt om alle acties met betrekking tot het creëren van een duurzame vrede in een conflictgebied te benoemen. Dit wordt gedefinieerd als:

“Actions undertaken by international or national actors to institutionalize peace, understood as the absence of armed conflict and a modicum of participatory politics. Post-conflict peacebuilding is the subset of such actions undertaken after the termination of armed hostilities” (Cousens & Call, 2008, p. 4).

De VN hanteert een definitie die grotendeels vergelijkbaar is, maar ook nadruk legt op de nationale capaciteiten van een natiestaat (United Nations, Peacebuilding and the United Nations, z.j.).

In hetzelfde artikel identificeren de auteurs drie verschillende standaarden voor *peacebuilding*. Ze noemen een minimalistische, gematigde en gemaximaliseerde standaard. De *minimalist standard* heeft als doel geen vernieuwde oorlog (Call & Cousens, p.7). Daar staat een *moderate standard* naast die als doel heeft: *“Renewed Warfare Plus Decent Governance”* (Call & Cousens, p.7). Als derde identificeren ze de *maximalist standard*; deze heeft als doel ook de onderliggende oorzaken van het conflict weg te nemen, zoals ongelijkheid en armoede, en de promotie van een verantwoordelijke overheid die mensenrechten respecteert (Call & Cousens, p.6). De *maximalist standard* is de standaard die de VN en de internationale gemeenschap hanteren (Call & Cousens, p.6), ondanks dat het de meest ambitieuze standaard is. De reïntegratie van de ex-strijders kan vanuit de verschillende doelen verschillende vormen aannemen.

Een illegale economie, zoals de drugshandel in Colombia belemmert het demobilisatieproces niet altijd. Zo kan illegale handel in een *joint extraction regime*, waarbij een deel van de inkomsten ten goede komen van de gemeenschap, ook ten goede komen van

de algemene orde (Goodhand, 2008).

Verder kan het belang van een politieke agenda of gebrek daaraan bij een demobilisatie een grote invloed zijn. Dit wordt voornamelijk betrokken op het hebben van een *anti-state agenda*, een politieke agenda die de overheid wil vervangen (Saab & Taylor, 2009).

Verder zijn er verschillende groepen die meer moeite hebben om te demobiliseren dan anderen. Dit geldt voornamelijk voor mensen die betrokken waren bij *abusive military factions* voor sociale integratie. Ook is het zo dat de rijkere en beter opgeleide strijders meer moeite hebben met integratie op economische en politieke vlakken, terwijl ideologische strijders en jongere strijders waarschijnlijker zijn om sterke banden te houden met hun voormalige facties (Humphreys en Weinstein, 2007). Dit maakt hen tot risicogroepen om terug te keren naar illegaliteit.

Een ander belangrijk aspect voor de reïntegratie van ex-strijders in de samenleving is *transitional justice*. Tijdens een conflict is het veel voorkomend dat er misdaden begaan worden. Het is daarom van belang om passende straffen te vinden wanneer het conflict wordt beëindigd. Dit gebeurt meestal door een algemeen keurslijf, opgesteld vanuit de betrokken actoren. De efficiëntie hiervan is echter onduidelijk, en er zijn auteurs die zeggen dat de samenleving meer betrokken moet worden in het proces^[?]systeem. Om op deze manier te voorkomen dat de samenleving zich tegen het demobilisatieproces keert (Lundy & McGovern, 2008).

2.2 De demobilisatie van de AUC

De AUC werd gevormd in 1997 uit verschillende kleine paramilitaire organisaties (Restrepo & Spagat, 2005), die de noemer AUC aannamen om samen sterker te staan tegenover de verschillende guerrillabewegingen in Colombia, waaronder de FARC. Deze paramilitaire groepering hing een rechts gedachtegoed aan, lijnrecht tegenover dat van de FARC-EP en de ELN. De AUC staat voornamelijk bekend voor grove schendingen van de rechten van de mens en als belangrijke actor in de drugshandel. Op een bepaald moment was de AUC verantwoordelijk voor 40% van de Colombiaanse drugshandel. (Richani, 2007). Deze handel was verantwoordelijk voor ongeveer 70% van alle inkomsten van de AUC (Saab & Taylor, 2009). Doordat de AUC ook sympathisanten van de FARC-EP aanviel leverde dit een bijzonder groot aantal burgerdoden op (Stanford, 2015; Saab & Taylor, 2009; Restrepo & Spagat, 2005).

De AUC is klein begonnen en explosief gegroeid. In 1986 had de toekomstige AUC

nog maar 93 soldaten, terwijl dit er eind jaren '90 bijna 11.000 waren. Het onderhouden van een dergelijke mankracht vereiste meer inkomsten dan drugshandel (Richani, 2007). Zo functioneerde de AUC ook als een eigen mini-overheid; die belastingen hief over de mensen die in het gebied woonden, als een *rentier-based state* (Richani).

De aanstaande demobilisatie van de FARC-EP kan historisch het best vergeleken worden met ofwel de demobilisatie van de M-19 guerrillagroepering of de AUC. In dit hoofdstuk is gekozen om te kijken naar de AUC. Ondanks dat de FARC-EP een guerrillagroepering is en de AUC een paramilitaire organisatie zijn ze te vergelijken op het gebied van demobilisatie.

Dit komt hoofdzakelijk doordat de internationale context van de AUC het best te vergelijken zijn met die van nu. Doordat de AUC de meest recente groepering is geweest die is gedemobiliseerd. Terwijl M-19 in de vroege jaren 90 de wapens neerlegde (Guaqueta, 2007).

Daarnaast was M-19 aanzienlijk gematigder in haar houding tegenover de overheid en samenleving dan de FARC-EP en de AUC (Guaqueta, 2007). Vanaf de oprichting was M-19 al bereid om onderdeel te worden van het politieke landschap en op die manier verandering van binnenuit uit te oefenen. Terwijl het FARC-EP gedachtegoed niet verandering van binnenuit wil bereiken maar juist door van buitenaf druk uit te oefenen (Guaqueta, 2007; Saab & Taylor, 2009). De AUC zette zich voornamelijk af tegen de FARC-EP en had eigenlijk geen specifieke politieke agenda, maar is qua houding het best te vergelijken met de FARC-EP (Saab & Taylor, 2009).

De internationale context is aanzienlijk veranderd. Tijdens het begin van de jaren '90 toen M-19 demobiliseerde was er vrij weinig invloed van buitenaf. Deze internationale context is later veranderd, grotendeels als reactie op de genocide in Rwanda. Internationale instituties gingen zichzelf meer betrekken bij het bouwen van vrede. Dit betekent dat de internationale context voor de AUC en de FARC vergelijkbaar is (Guaqueta, 2007).

2.2.1 De onderhandelingen

Het opzetten van een legitiem en daarmee succesvol reïntegratieproces voor ex-strijders begint al aan de onderhandelingstafel. De legitimiteit was een van de grootste problemen van de onderhandelingen tussen de AUC en de Colombiaanse overheid. Doordat deze voor een groot deel achter de schermen plaatsvonden werden deze niet als legitiem ervaren door de bevolking (Nussio, 2011a). Verder geeft Nussio aan dat de lokale politiek wel betrokken werd tijdens de vredesonderhandelingen, deze werden echter vaak gezien als stromannen voor de paramilitairen (2011a, p. 88). De transparantie van de onderhandelingen tussen de AUC en de

Colombiaanse overheid was onvoldoende terwijl dit wel van groot belang was.

Dit gold in het bijzonder voor de onderhandelingen tussen deze twee partijen omdat er aantijgingen waren dat er betrokkenen in de Colombiaanse overheid heimelijk de AUC steunden. Dit kwam later nog aan het licht tijdens het grote parapolitica schandaal, dat de legitimiteit van de vrede nog verder schaadde (Nussio, 2011a). Concluderend, het ging voor de reïntegrerende strijders voor een deel al fout tijdens de onderhandelingen door de gebrekkige legitimiteit van het vredesproces. Waardoor reïntegratie werd bemoeilijkt aangezien de ex-strijders niet serieus werden genomen in hun intentie te demobiliseren.

2.2.2 Legitieme deelname aan het proces

Het meest opvallend aan de demobilisatie van de AUC is mogelijk de hoeveelheid mensen die deelnamen. Er werd tijdens het vredesoverleg gesproken over maximaal zo'n 15.000 personen. Terwijl er rond de 30.000 mensen deelgenomen hebben aan het demobilisatie proces (Nussio & Howe, 2012; Richani, 2007; Saab & Taylor, 2009). Het is mogelijk dat een deel hiervan onderdeel was van het logistieke deel van de AUC en dus niet in de eerste tellingen werd meegenomen. Echter, dit lijkt onwaarschijnlijk (Nussio & Howe, 2012). Dus kan geconcludeerd worden dat de criteria voor deelname aan een programma om te demobiliseren niet streng genoeg waren. Op deze manier was het mogelijk voor veel mensen die niet direct recht hadden om deel te nemen aan dit programma toch deel te nemen. (Nussio, 2011a; Porch & Rasmussen, 2008)

Er zijn ook mensen die zeggen dat dit een truc was van de AUC om zo in de onderhandelingen tijdens de demobilisatie sterker te staan. Door meer mensen aan te sporen om deel te nemen aan de demobilisatie zou de AUC groter lijken. (Nussio & Howe, 2012, p.59) Echter, de meest waarschijnlijke verklaring lijkt te zijn dat er meer mensen van de voordelen willen genieten die de gedemobiliseerde troepen kregen. Zo werden de ex-strijders cursussen aangeboden om een vak te leren, op verschillende vlakken kregen ze ook hulp met het vinden van een baan en op nog veel andere manieren kregen ze staatssteun. Hier maakten mensen misbruik van, wat de legitimiteit van het proces schaadde.

Nussio & Howe spreken dit bijzonder sterk uit: "*There is sufficient evidence that non-AUC members filled the ranks shortly before demobilisation (CNRR 2010), but it is unclear how large this number is (p.89).*" Het onverwacht grote aantal van deelnemers leidde niet alleen tot hoger opgelopen kosten voor de Colombiaanse staat, aangezien ze allen op verschillende manieren staatssteun ontvingen, maar droeg dus ook bij aan een lagere legitimiteit van het proces.

2.2.3 Recidivisme voorkomen

Hoofdonderdeel van reïntegratie is dat ex-strijders een onderdeel worden van de samenleving en niet (terug)keren naar illegaliteit. Succesvolle reïntegratie van de ex-strijders is dus voor een groot deel afhankelijk van succesvolle ontmanteling van netwerken van de paramilitairen. Dit is in de steden van Colombia nog niet voldoende gelukt. Onderzoeksresultaten van het DDR-proces van de AUC zijn tegenstrijdig. Zo is er een reductie in het aantal moorden en gewelddadige incidenten maar is het niet gelukt om de netwerken van de paramilitairen volledig te ontmantelen (Rozema, 2008, p.450).

Nussio constateert in zijn artikel dat het voornamelijk de middel-hoge officieren van de AUC waren die aan status en inkomsten verloren na demobilisatie, wat de reïntegratie bemoeilijkt, omdat ze eerder geneigd zijn om terug te keren naar criminaliteit. Kortom, hij ziet deze groep als potentiële *spoilers*, mensen die het proces verslechteren (2011a).

De grote rol van de AUC in drugshandel maakt het voor de reïntegrerende ex-strijders eenvoudiger om hier weer naar te keren. Het geld dat verdiend kon worden in de drugshandel was voor velen verleidelijk. De focus van de AUC op drugshandel kwam voor een deel voort uit het feit dat het leiderschap grotendeels bestond uit oud-leden van drugskartels (Richani, 2007) Door dit leiderschap werd de betrokkenheid van de AUC bij de illegale economie op geen wijze beperkt en raakte ze verticaal betrokken in deze handel. Niet alleen produceerde de organisatie drugs, maar deze werden ook *in-house*, door de AUC zelf, gesmokkeld (Saab & Taylor, 2009).

Dit maakte het voor demobiliserende strijders eenvoudiger om deze praktijken voort te zetten wat leidde tot een relatief hoog percentage dat na demobilisatie weer in de illegaliteit belandde, vaak in BACRIMs (de term gebruikt voor bandietengroepen). Het percentage ligt tussen 15% (Nussio, 2016) en 17% (Richani, 2007). Volgens Nussio geldt echter dat; “participation of ex-combatants in violence in Colombia is too small to unsettle overall criminal dynamics (2016, abstract)”.

Het demobilisatieproces van de AUC lijkt dus tegenstrijdige resultaten voor de reïntegratie op te leveren. Het overgrote deel van de ex-strijders demobiliseert en reïntegreert, maar er is een aanzienlijk deel dat wel terugkeert naar criminaliteit. Het is onduidelijk wat de precieze invloed van deze groep is. Er zijn auteurs die aangeven dat ex-strijders van de AUC grotendeels verantwoordelijk zouden zijn voor de opkomst van BACRIMs. Terwijl er ook gesteld wordt dat deze groep niet groot genoeg zou zijn om impact te hebben. Er kan echter wel geconcludeerd worden dat het netwerk van de ex-strijders niet volledig was ontmanteld

wat de terugkeer naar criminaliteit vereenvoudigde.

Een gevoel van onveiligheid is ook vaak een reden voor strijders om het reïntegratieproces te verlaten. In Colombia lijkt de angst voor onveiligheid van ex-strijders gegrond te zijn. Tussen de het begin van de demobilisatie in 2003 tot 2010 zijn er al 1385 ex-leden gedood (Nussio 2011b, p.2). Om met deze onveiligheid om te gaan maken ze vaak hun eigen verhaal van wat het precieze gevaar is. Naar aanleiding van 62 diepte-interviews heeft Nussio de meest voorkomende narratieven opgeschreven en uitgelegd (2011b). Het blijkt dat veel van deze narratieven leiden tot terugtrekking uit de samenleving of herbewapening. Een gevoel van onveiligheid verzorgt dus grote problemen voor strijders die proberen te reïntegreren in de samenleving. Vanwege het hoge aantal doden en het onveilige gevoel van de ex-strijders kan gezegd worden dat er op dit aspect van de reïntegratie tekort is geschoten. De veiligheid van ex-strijders moet gewaarborgd worden wanneer ze deelnemen aan reïntegratie om te voorkomen dat ze uit angst voor hun eigen veiligheid reïntegratieproces verlaten.

Ook het straffen van criminele activiteiten is onderdeel van het DDR proces. Tijdens het demobilisatieproces van de AUC werd hier de '*justice and peace law*' voor aangenomen in 2005. Deze wet bood een groot aantal van de ex-paramilitairen (gedeeltelijke) amnestie voor misdaden die ze hadden gepleegd en omvatte een aantal belangrijke *transitional justice* aspecten. De amnestie gold namelijk enkel zolang de ex-strijders de waarheid vertelden over wat er was gebeurd tijdens hun periode bij de AUC en een belofte aflegden niet weer te mobiliseren. De waarheid vertellen na een conflict of genocide wordt ook wel 'truth-telling' genoemd en wordt gezien als een belangrijk onderdeel om de geschiedenis recht te trekken, maar verzorgd ook vaak 'closure' (Vidal-López, p.9).

De maatregelen die in de wet waren vastgelegd werden vaak als te laks gezien door internationale instanties (ICTJ, 2008; Unger & Wierda, 2009). Er is zelfs uitgesproken dat de wet enkel *transitional justice* elementen omvatte om er niet uit te zien als een vorm van totale amnestie (Bell, 2009; Diaz, 2009). Dit ondermijnde het punt van de verschillende maatregelen volgens de VN-commissaris voor mensenrechten (VN, 2005). Dit sentiment werd verergerd door de bloedige geschiedenis van de AUC, wat de legitimiteit van het proces nog verder schaafde.

Daarnaast werden er in 2009, na overleg met de VS, een aantal ex-strijders die in de gevangenis waren geplaatst alsnog aan de VS uitgeleverd. Terwijl dit volgens de *Justice and Peace Law* niet zou gebeuren. Dit veranderde de dynamiek van het truth-telling proces

aanzienlijk. Paramilitaire leiders die voorheen meewerkten met dit proces trokken namelijk vaak hun steun in en stopten verdere deelneming (Vidal-López, 2012, p.9).

Vidal-López van het International Center for Transitional justice plaatst ook vraagtekens bij de effectiviteit van het toepassen van een ‘post-conflict’ *transitional justice* systeem terwijl het conflict nog gaande is (2012). Nadat de AUC werd gedemobiliseerd waren er namelijk nog wel een aantal groepen die tegen de overheid vochten. Het functioneren van het gehele *transitional justice* aspect kwam dus ook onder vuur te liggen.

Andere kritiek op *transitional justice* in Colombia komt van Lundy en McGovern (2008). Zij zien dat *transitional justice* vaak door de internationale gemeenschap wordt opgelegd. Ondanks dat de intenties goed zijn veroorzaakt dit vaak tegenstand, omdat het gezien wordt als verplichte verwestering. Als oplossing noemen ze dat het proces omgekeerd dient te worden. De vorm van *transitional justice* dient lokaal bepaald te worden en niet van bovenaf opgelegd (Lundy & McGovern).

Aan de hand van het voorgaande is het voldoende bewezen dat succesvolle reïntegratie van de AUC strijders in de Colombiaanse samenleving onder een aantal factoren heeft geleden. Zo waren er te lakse voorwaarden voor deelname aan demobilisatie, niet transparante onderhandelingen, waardoor demobiliserende ex-strijders minder werden vertrouwd, zijn er problemen rondom recidivisme en geweld tegenover de ex-strijders en is de *transitional justice* niet goed geïmplementeerd en bleek de justice and peace law uiteindelijk onbetrouwbaar. Kortom, het proces was niet voldoende legitiem en voorkwam recidivisme niet voldoende. Op deze manieren kwam succesvolle reïntegratie van de ex-strijders in het geding.

Opvallend is dat het reïntegratieproces van de AUC vooral bezig lijkt te zijn met enkel het reïntegreren van de ex strijders, het aanpakken van onderliggende oorzaken lijkt afwezig te zijn. Dit zou het proces van de AUC in de *moderate standard* plaatsen. Hierdoor zijn de hier opgestelde voorwaarden, het best te plaatsen binnen een reïntegratieproces volgens deze *moderate standard*.

2.3 Conclusie

Uit de analyse van het reïntegratieproces van de AUC blijkt dat het daar voornamelijk schortte aan de legitimiteit en de bestrijding van recidivisme. Deze lessen dienen meegenomen te worden naar het reïntegratieproces van de FARC. Een groot deel van de lessen geleerd bij de AUC zijn direct van toepassing. Zo is ook de FARC-EP *rentier-based* (Saab & Taylor, 2009). Dit betekent dat ontmanteling van de illegale drugshandel net als bij de AUC bijzonder moeilijk

te bewerkstelligen is, omdat er een aanzienlijk deel mensen hun inkomsten er mee verwerven. Opgepast moet ook worden voor een machtsvacuüm, zegt Nussio (2012), om recidivisme te voorkomen.

De FARC-EP verschilt hoofdzakelijk van de AUC op politiek vlak. Daar waar voor de AUC politieke integratie niet wenselijk was, vanwege hun gebrek aan politiek agenda en schendingen van de mensenrechten (Saab & Taylor, 2009), is het voor de FARC-EP juist van bijzonder groot belang (Nussio, 2012). Het is van belang dat er minder lakse voorwaarden worden gesteld aan deelname aan reïntegratieprocessen. De FARC-EP en de AUC zijn namelijk van vergelijkbare grootte, wat betekent dat het proces geschaad kan worden als er weer misbruik gemaakt wordt van het proces. Daarnaast dienen onderhandelingen in de openbaarheid plaats te vinden, eventueel met een rol voor de bevolking. Om op deze manier de vrede legitimiteit te geven.

Verder moeten de fouten gemaakt bij het *transitional justice* proces van de AUC niet herhaald worden bij de FARC-EP. Er dienen strenge maatregelen te komen, een vaste koers moet worden gehouden in het uitvoeren en opstellen van beleid, en moet er ruimte gelaten worden voor bottom-up initiatieven. Dit alles moet zorgen voor een legitiem en functioneel proces van reïntegratie.

3. Van strijder naar boer

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt vanuit een sociaal geografisch perspectief, wat de relatie tussen mens en de fysieke ruimte belicht, onderzoek gedaan. De FARC-EP bestaat van origine uit gewapende boeren die zich verzetten tegen grootgrondbezitters. De ideologische kernwaarden van de beweging zijn door de jaren heen weinig veranderd (Saab & Taylor, 2009). Het vredesverdrag van 1 december 2016 kent dan ook een groot segment over hervormingen in de landbouwsector en (her-)verdeling van grond (the Guardian, 2016). Echter, de samenstelling van de FARC-strijders en de regio's waar de FARC actief is zijn door de jaren heen wel veranderd. Zo bestaat de beweging niet alleen meer uit boeren, maar hebben personen uit alle lagen van de samenleving zich aangesloten bij de FARC. Tevens heeft de beweging zich in de Colombiaanse steden gevestigd (Molano, 2000).

Hierdoor ontstaan vragen als: zullen de ex-strijders van de FARC zich in de rurale gebieden of urbane gebieden vestigen? Zullen de ex-FARC-strijders profiteren van de herverdeling van grond? Wat is er nodig voor een succesvolle reïntegratie van de ex-strijders?

Eerst zal in dit disciplinaire hoofdstuk onderzoek worden gedaan naar de geografische gebieden die binnen de invloedssfeer van de FARC liggen, daarna naar de demografische kenmerken van de FARC en vervolgens naar de relatie van een succesvol reïntegratieproces en de geografische en demografische kenmerken. In dit hoofdstuk staat de volgende vraag centraal: Hoe kan het reïntegratieproces zo worden vormgegeven dat er rekening wordt gehouden met de demografische en geografische kenmerken van Colombia?

3.2 Gebieden onder controle van de FARC

In deze paragraaf wordt kort uitgelegd hoe de FARC zich heeft verspreid over Colombia en waar zij vandaag de dag het meeste macht heeft.

De FARC is een product van de communistische golf die in de jaren 60 van de 20ste eeuw over Zuid en Midden Amerika spoelde. In Colombia vestigde de eerste vorm van de FARC zich in het berggebied van Tolima ten zuiden van Bogota. Dit gebied scheidde zich

compleet af van de Colombiaanse staat en werd gecontroleerd door de FARC (Maddaloni, 2009).

In de jaren 70 breidde de FARC haar grondgebied gestaag uit en kreeg zij meer invloed over rurale steden en dorpen. Pas in de jaren 80 nam de FARC grote gedeelten van het binnenland van Colombia in (Molano, 2000). Veel arme cocaboeren, die met de FARC sympathiseerden, werden uitgebuit door drugsbendes en paramilitairen. Om haar invloedssfeer uit te breiden en om deze boeren te beschermen ondernam de FARC grote militaire operaties naar de Caqueta, Meta, en de Magdalena Vallei. De cocaboeren betaalden 'gramaje', ook wel cocatax, en verkregen hierdoor bescherming tegen paramilitairen en drugsbendes (Maddaloni, 2009).

Door het uitbreiden van de invloedssfeer en het opkomen voor arme boeren, verkreeg de FARC over heel Colombia aanhangers en supporters (Molano, 2000). Aan het eind van de jaren 80 werden ook grotere steden zoals Bogota en Medellin toegevoegd aan de invloedssfeer van de FARC (Maddaloni, 2009).

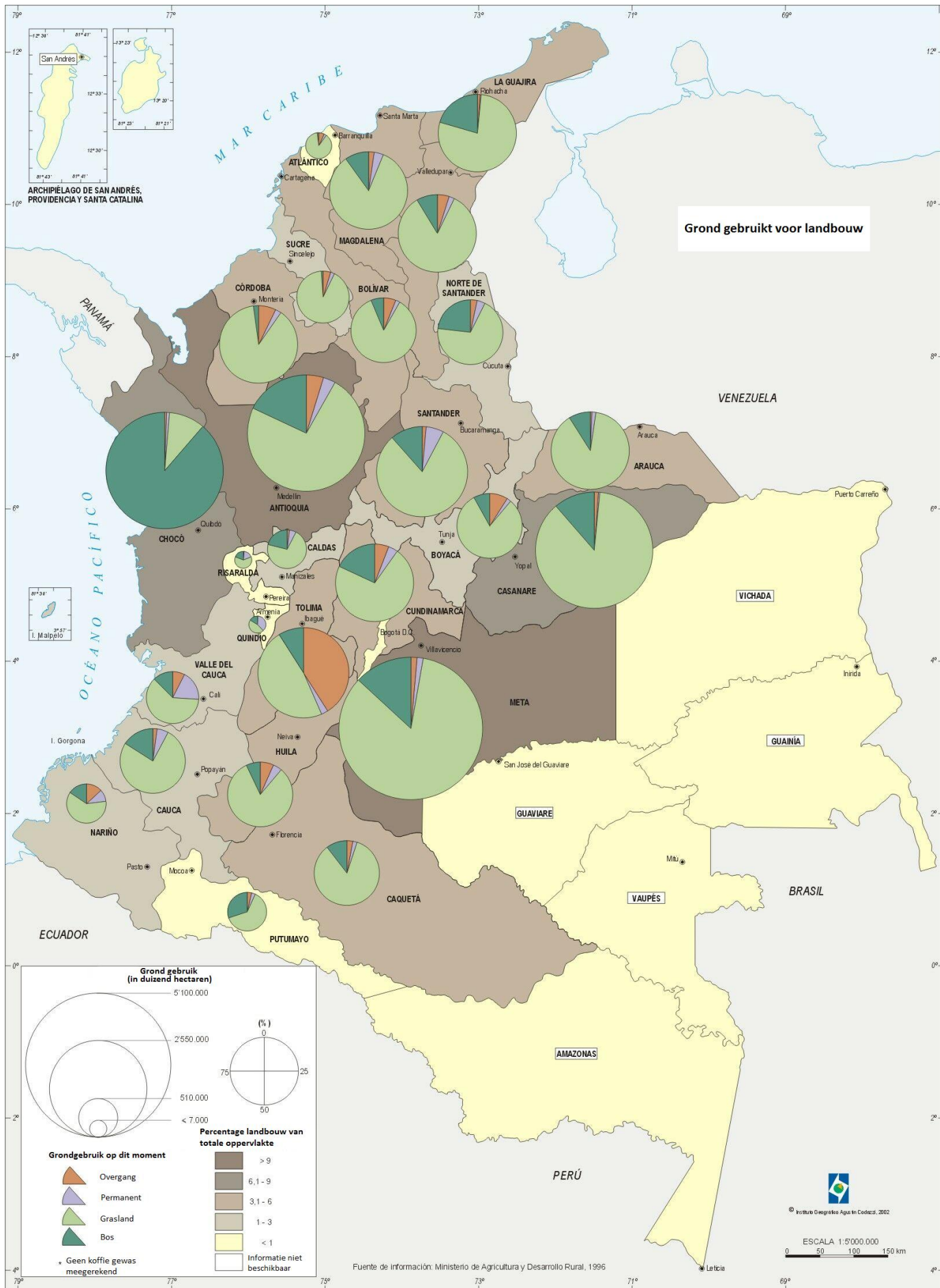
In de jaren 90 bleef de steun voor de FARC groeien. De beweging had 10,000 leden en was doorgedrongen in 622 van de 1098 gemeenten (Saab, & Taylor, 2009; Maddaloni, 2009). Rond de eeuwwisseling beleefde de FARC haar hoogtepunt en had zij een groot gedeelte van Colombia in haar macht. Na 2000 verleende de Verenigde Staten, onder de naam Plan Colombia, actieve steun aan de Colombiaanse regering in de strijd tegen de FARC. In totaal kreeg Colombia 1.3 miljard dollar van de V.S. waarvan zij 80% uitgaven aan het Colombiaanse leger. Sindsdien is de territoriale macht van de FARC ingeperkt (Marks, 2007; Maddaloni, 2009; Amnesty International).

Figuur 1 geeft de invloed van de FARC weer. De afbeelding komt uit 2012 en is de meest recente weergave van de invloedssfeer van de FARC. In 2012 was de FARC in 28 van de 32 departementen en 262 gemeenten van Colombia aanwezig (Posso, 2012). De regio's Caqueta en Meta (rood omcirkeld in figuur 1) kennen een zeer hoge FARC aanwezigheid. Naast het feit dat dit de regio's zijn waar de cocaproductie is geconcentreerd, en daarom van grote waarde voor de FARC, zijn dit ook de regio's van waaruit de meeste FARC-strijders afkomstig zijn. Deze regio's zijn zwaar afhankelijk van de landbouw, zoals figuur 2 laat zien, en kent veel laagopgeleide jongeren die zich bij de FARC aansloten. Op dit onderwerp wordt in de volgende paragraaf verder ingegaan.

Gebieden waar de FARC aanwezig is (2012)

Figuur 1. De invloedssfeer van de FARC (Posso, 2012)

Figuur 2. Grond gebruikt voor de landbouw & type grond (Ministerio de Agricultura y Desarrollo Rural, 1996)

Samenvattend kan gesteld worden dat de FARC sinds de jaren 60 van de vorige eeuw aanhangers en support heeft verworven in de rurale streken van Colombia. In de jaren 80 breidde de FARC haar macht uit naar steden en de regio's Caqueta, Meta, en de Magdalena Vallei. Deze regio's zijn uitgegroeid tot de bolwerken van de FARC. Niet alleen komt een groot deel van de FARC-strijders uit deze regio's, tevens is hier de cocaïndustrie geconcentreerd waaruit de FARC haar inkomsten verwerft om de organisatie draaiende te houden.

3.3 Demografie van de FARC

Om iets te kunnen zeggen over wat er gaat gebeuren met de gedemobiliseerde FARC-strijders is het nodig om een beter beeld te krijgen wie deze strijders zijn. Exacte cijfers hierover zijn niet beschikbaar. Echter, hebben verschillende onderzoekers (Sanín, 2008; Rosenau, Espach, Ortiz, & Herrera, 2014) getracht een beeld te schetsen. Sanín (2008) gebruikt in zijn artikel verschillende databases, waaronder ingenomen administratie van de FARC en rapporten van NGO's. Rosenau et al. (2014) gebruiken in hun artikel een database die bestaat uit gegevens over FARC-strijders (en andere gewapende groeperingen) die voor de vredesonderhandelingen zijn gedemobiliseerd. Deze twee bronnen dienen als basis om in dit hoofdstuk de demografische samenstelling van de FARC te onderzoeken.

Na de oprichting van de FARC in 1966 door 43 guerrilla's, groeide het aantal strijders snel. In 2001 werd het aantal strijders geschat tussen de 16.000 en 18.000 (Saab & Taylor, 2009). De FARC zelf stelde in 2008 dat dit aantal drastisch was teruggelopen en de FARC nog maar 9,000 strijders kende (Hanson, 2008). In een recent interview met de Colombiaanse president, Juan Manuel Santos, stelde hij dat na het vredesverdrag zo'n 7.500 strijders en ongeveer 10.000 aanhangers, ook wel militanten, zich aan zullen melden voor het DDR-proces (Gill, 2016). Wat het DDR-proces inhoudt is te lezen in hoofdstuk 1. Het overgrote deel van de FARC-strijders is afkomstig uit de rurale gebieden, die binnen de invloedssfeer van de FARC vallen (Molano, 2000; Saab & Taylor, 2009). In verhouding met andere radicale groeperingen uit Colombia, zoals de paramilitairen, kent

de FARC meer vrouwen en kinderen in hun gelederen en zijn de FARC-strijders vaak lager opgeleid (Stanski, 2006; Sanín, 2008).

Uit het onderzoek van Sanín (2008) blijkt dat er meer vrouwen actief zijn in de FARC dan in de andere militante groeperingen in Colombia. MINORS, het Colombiaanse instituut voor kinderen en families, stelt dat 25% van de FARC-strijders vrouwelijk is. In andere extremistische groeperingen is dit maar 1.5%. Hetzelfde beeld wordt geschetst door onderzoek gedaan vanuit Justitie, die schat dat 24% van de FARC leden vrouwelijk is. Op een CD van de FARC brigade F58, ingenomen door het Colombiaanse leger, werd een database aangetroffen met de leden van deze brigade. 42 van de leden, dat is 21.5%, van de brigade was vrouwelijk. Ten opzichte van bijvoorbeeld de paramilitairen, waar minder dan 2% van de actieve strijders vrouw was, kent de FARC een uitzonderlijk hoog percentage vrouwelijke leden. Het is dus waarschijnlijk dat het overgrote deel van de vrouwen betrokken bij de Colombiaanse interne oorlog actief zijn bij de FARC. Opvallend, zoals Sanín (2008) ook erkent, is de verdeling van vrouwen over de organisatorische structuur van de FARC. In de eenheden onder leiding van het FARC leiderschap (de Secretariado) bestaat voor 30% uit vrouwen. Volgens Sanín (2008) is dit te verklaren door de grote hoeveelheid administratieve taken die op dit niveau moeten worden uitgevoerd. Leidinggevende posities worden minder door vrouwen bekleed (10%) Onder de werkelijke voetsoldaten schiet het percentage dan weer omhoog naar 19% (Stanski, 2006).

Tabel 1 geeft een overzicht van de data uit de drie databases (MINORS, Justitie en het Nationale Departement voor Planning) over het opleidingsniveau van de paramilitairen AUC. Wederom vergelijkt Sanín (2008) alleen de FARC en de paramilitairen, en laat hij andere militante groeperingen buiten beschouwing, maar deze vergelijking geeft wel een goede inkijk in het opleidingsniveau van de FARC-leden. Zoals de databases van MINORS en Justitie (Judicial) laten zien hebben de FARC leden gemiddeld minder lang een opleiding gevolgd¹ (FARC: 3.9 & 4.94; AUC: 5.2 & 9.4) en laat de database van Justitie zien dat bij de FARC de gemiddelde leeftijd lager ligt (21.98) dan bij de paramilitairen van de AUC (32.85). Ook is het aandeel (land)arbeiders vele malen hoger onder de FARC-strijders (54% hoger). De FARC lijkt aan de hand van deze gegevens te bestaan uit laagopgeleide, gewapende boeren (Stanski, 2006; Sanín, 2008).

¹ De beperkte aantal jaren dat een FARC strijder een opleiding volgt, worden meestal gevuld met een basisopleiding.

Tabel 1 (Sanín, 2008)
Economisch en Educatieniveau van de guerrilla-strijders in Colombia

Database	Nationale voor Planning	Departement	MINORS	Justitie
Educatie	84% heeft basisopleiding. Van de 16% die basisopleiding afgerond, heeft de 8% heeft nooit een opleiding afgerond. (Geldt voor alle guerrilla's samen)	geen afgerond. heeft	Gemiddeld aantal jaren onderwijs FARC: 3.9 Paramilitairen: 5.2	Gemiddeld aantal jaren onderwijs FARC: 4.94 AUC: 9.4
Leeftijd	Geen resultaat		Geen resultaat	Gemiddelde leeftijd FARC: 21.98 Gemiddelde leeftijd AUC: 32.85
Werk	Geen resultaat		Geen resultaat	Proportie (land)arbeiders FARC: 86% Paramilitairen: 32%

Sinds 2011 meldden de Colombiaanse media dat de FARC ook rekruteert op universiteiten. Deze ontwikkeling heeft veel aandacht gekregen onder beleidsmakers, onderzoekers en NGO's. De radicalisering van studenten leek een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de FARC. Het rekruteren van studenten door de FARC zou een poging zijn geweest om weer meer grip te krijgen op de Colombiaanse steden. Het werven van studenten was echter weinig succesvol. Uit gegevens van Rosenau et al. (2014) blijkt dat van de ruim 12.000 gedemobiliseerde strijders slechts 34 student waren. Het aantal hoogopgeleiden binnen de FARC is dan ook te verwaarlozen en zal niet verder onderzocht worden (Rosenau et al., 2014). In het artikel van Rosenau et al. (2014) gebruiken zij verschillende interviews die zijn afgenomen bij kinderen die zijn gedemobiliseerd uit de FARC, ELN en AUC. Tussen 2002 en 2008 werden 535 interviews afgenomen door verschillende organisaties in opdracht van de Colombiaanse overheid.

Volgens breed gedragen schattingen waren er in 2011 tenminste 10.000 kinderen die betrokken zijn bij de illegaal gewapende groeperingen in Colombia (United States Department of State, 2011). Zij voeren een breed scala van taken uit; koken,

schoonmaken, post rondbrengen, patrouilleren en gevechtsoperaties. Volgens de VN moet iedereen onder de 18 jaar die deel uitmaakt van een gewapende groep, ongeacht of hij of zij zelf een wapen draagt, gezien worden als kindsoldaat (United Nations, z.j.). Voor de FARC fungeren deze kinderen als een belangrijk reservoir aan mankracht. Gretig om de arme binnenlanden (de regio's Caqueta, Meta, en de Magdalena Vallei), misbruik, verwaarlozing en het ontbreken van kansen achter zich te laten, worden ze door leidinggevendenden aangenomen die hen zien als fysiek geharde jongeren die geschikt zijn voor het leven in guerilla bataljons (Rosenau et al., 2014).

De Colombiaanse overheid, de V.S., de VN en vele NGO's hebben vooral de FARC (maar ook de ELN en AUC) beschuldigd van het gebruiken van geweld, intimidatie en bedreiging om kindsoldaten te ronselen. Maar Rosenau et al. (2014) stellen dat dit maar één kant van het verhaal is. Uit de interviews met gedemobiliseerde jongeren blijkt dat zij andere overwegingen hebben gehad toen zij zich aansloten bij een gewapende groepering. *"What emerged from these interviews is the sense that these children were not simply passive victims, but quasi-independent agents faced with a limited menu of unpalatable options"* (Rosenau et al., 2014, pp. 282).

Concluderend, het is niet met zekerheid vast te stellen wat de werkelijke demografische samenstelling van de FARC is. Uit de databases die Sanín (2008) heeft verzameld en de interviews die door Rosenau et al., (2014) zijn geanalyseerd kunnen wel een aantal goed onderbouwde aannames worden gedaan over de samenstelling van de FARC-strijders die zullen demobiliseren.

Uit berichten van de FARC uit 2008 en de uitspraak van president Santos kunnen we aannemen dat er tussen de 7.500 en 9.000 FARC-strijders en ongeveer 10.000 militanten zullen demobiliseren. Het grootste gedeelte van de strijders, (ongeveer 85%) zijn (land)arbeiders. De gemiddelde leeftijd van de FARC-strijders lag in 2008 rond de 22 jaar (Sanin, 2008), en een aanzienlijk deel van de FARC-strijders zal nog onder de 18 jaar zijn. Het grootste gedeelte van de strijders heeft tussen de 4 en 5 jaar een opleiding gevolgd, met als uitzondering een kleine groep hoger opgeleiden. Geschat wordt dat 20% tot 25% van de strijders vrouwelijk is.

3.4 Reïntegratie op basis van regionale en demografische kenmerken

Sinds 1989 leidt de VN multi-dimensionele vredesmissies om conflicten in Afrika, Latijns Amerika en Azië tot een eind te laten komen en een stevige fundering te leggen voor een stabiele en vreedzame toekomst. Door het bouwen van onderling vertrouwen tussen vijandige partijen door sociale en economische samenwerking, het herbouwen van infrastructuur en het hervormen van instituties om stimuli tot geweld te verminderen. De misschien wel meest ambitieuze doelstelling is het ontwapenen en ontbinden van militante organisaties (Disarmament & Demobilisation) en het laten terugkeren van ex-strijders naar hun gemeenschap (Reintegration) (Berdal, 1996; Humphreys, & Weinstein, 2007). In Colombia is het vredesproces met de FARC niet de eerste keer dat een DDR proces wordt toegepast. Op 25 November 2003 startte het DDR proces met de paramilitaire UAC (Rozema, 2008; Gill, 2006). In hoofdstuk 1 wordt een korte uitleg gegeven van de inhoud van het DDR-proces. Er zijn echter, nog meer factoren die moeten worden overwogen in een reïntegratieproces.

“It is also crucial that the design of reintegration programmes consider the regional and ethnic balance of the country, and take care not to exacerbate existing ethnic tensions, or widen the economic gap between different geographic regions, and between urban and rural areas.” (Özerdem, 2002, pp. 970).

Het bovenstaande citaat van Özerdem (2002) stelt dat verschillen tussen geografische regio's succesvolle reïntegratie tegen kunnen werken. In deze paragraaf wordt daarom dieper ingegaan op de relatie van geografische en demografische kenmerken en een succesvol reïntegratieproces.

Bij vrouwelijke ex-strijders en kindsoldaten zijn andere kenmerken en problemen waar te nemen tijdens het reïntegratieproces. Daarom, moeten maatregelen worden getroffen en rekening worden gehouden met het grote aantal vrouwelijke ex-strijders en kinderen tijdens het DDR proces in Colombia (Alpert, 2016)

Sommige gedemobiliseerde vrouwelijke strijders ervaren de afname in status sterker dan gedemobiliseerde mannen. Het dragen van wapens en het spelen van een cruciale rol in het functioneren van een organisatie, is voor hen een manier om los te breken van de traditionele onderdanige rol die hen door een maatschappij wordt opgelegd (Kingsma, 1997). Een terugkeer naar de traditionele man-vrouw rolverdeling kan een onderdrukkend gevoel veroorzaken en succesvolle reïntegratie tegenwerken.

In een interview stelt Kimberly Theidon (Theidon in Alpert, 2016), antropoloog aan de Tufts University, dat gedemobiliseerde vrouwelijke strijders in eerdere Colombiaanse DDR-processen werden gekoppeld aan huishoudelijke banen. Een voorbeeld hiervan is Sandra Sandoval, die na vijf jaar actief te zijn geweest bij de FARC het DDR-proces doorliep. “I was asked to choose between cooking, tailoring, or computer maintenance” terwijl zij had gevraagd om een studie te volgen aan de universiteit (Alpert, 2016).

Voor kindsoldaten in het bijzonder geldt dat er tijdens het DDR proces extra aandacht moet worden besteed aan scholing. Betancourt et al. (2016) bestudeerden de reïntegratie van kindsoldaten in Sierra Leone. Zij stellen dat een kind zich weer kind moet voelen om als kind te kunnen reïntegreren. Scholing is hier een essentieel onderdeel van. Landen die zich ontdoen van hun oorlogsverleden moeten zich in de volgende drie velden van onderwijs ontwikkelen om voorwaarts te bewegen:

- Ten eerste, educatie moet een financiële prioriteit krijgen, voor zowel de overheid als internationale hulporganisaties.
- Ten tweede, onderwijsprogramma's moeten worden aangepast zodat barrières verwijderd worden, bijvoorbeeld door het mogelijk maken om lager onderwijs in een kortere periode te voltooien.
- Ten derde, psychologische ondersteuning en een netwerk voor jongeren die dezelfde psychologische symptomen ervaren moet geïntegreerd worden in het onderwijssysteem. (Betancourt et al., 2016)

De FARC-strijders onderscheiden zich van andere groeperingen door de aanwezigheid van een kleine groep hoogopgeleide en de grote groep laagopgeleide mannen. Er is geen literatuur te vinden over factoren die ervoor zorgen dat hoger opgeleide personen anders moeten worden behandeld in het reïntegratieproces. Dit kan ook komen doordat de aanwezigheid van hoger opgeleiden personen in vergelijkbare militante groeperingen niet vaak voorkomt. Berdal (1996b) stelt namelijk het volgende: *“Civil wars generally occur in low-income countries where agriculture is dominant, and employment opportunities are scarce; combatants commonly have low levels of education, few professional skills and limited savings”* (Berdal, 1996b). Voor laagopgeleide mannen zijn ook geen factoren gevonden waardoor zij een andere behandeling zouden moeten krijgen dan in het standaard DDR-proces, zoals is uitgelegd in de inleiding van deze thesis. De

DDR-projecten zijn namelijk gebaseerd op ervaringen van voorgaande cases die, zoals Berdal (1996b) beschrijft, vaak door laagopgeleide mannen worden gestreden.

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk werd gesteld, is de FARC een gewapende boerenmilitie die zich verzet tegen de ongelijkheid in de rurale regio's van Colombia. Boeren en landarbeiders kwamen in opstand tegen het hacienda-systeem, waarin grootgrondbezitters de lokale productie en arbeidsmarkt beheersen. Zij willen eerlijke lonen, toegang tot landbouwgrond en betere voorzieningen in de rurale gebieden. De directe reden dat personen zich aansluiten bij de FARC verschilt echter per regio. In regio's waar grondrechten zijn vastgesteld, is het conflict vaak te wijten aan lage lonen en werkomstandigheden. In regio's waar geen grondrechten zijn vastgesteld, draait het conflict meestal om toegang tot land (Elhawary, 2007). In 2013 leefde 24.8% van de bevolking in armoede. In urbane regio's leefde 18.5% in armoede, voor rurale regio's gelde een percentage van 45.9% (IACHR, 2013).

Naast economische redenen voor het aansluiten bij de FARC, is veiligheid een belangrijke reden waardoor burgers zich aansloten bij de FARC. Zoals eerder in het hoofdstuk werd vermeld breidde de FARC haar territorium uit om op te komen voor boeren die werden onderdrukt door paramilitairen en drugsbendes. De incompetentie van de Colombiaanse overheid om gemeenschappen in rurale regio's te beschermen, heeft voor de groei van de FARC in deze gebieden gezorgd (Elhawary, 2007).

Uit de literatuur is gebleken dat de FARC aan het eind van de 20ste eeuw controle heeft genomen over een groot gedeelte van de rurale regio's van Colombia. Sinds 2000 is hun invloed ingeperkt maar de organisatie heeft, zeker in het binnenland, nog een stevige grip op de rurale regio's. De FARC-strijders zijn voor het grootste gedeelte afkomstig uit dezelfde rurale regio's (Maddaloni, 2009).

Het DDR-proces streeft naar het reïntegreren van ex-strijders in hun originele gemeenschap. Uit eerdere casussen kunnen we stellen dat een groot gedeelte van de gedemobiliseerde FARC-strijders terug zal keren naar de rurale gebieden, waar ze van afkomstig zijn. In Angola bijvoorbeeld, reïntegreerde twee-derde van de ex-strijders naar rurale regio's. 80% maakte gebruik van de aangeboden educatie van het DDR-proces, liet zich omscholen en zocht ander werk dan het bewerken van landbouwvelden (Vines & Oruitemeka, 2008). In Colombia kan verwacht worden, dat de ex-FARC-strijders terug

zullen keren naar de regio's Caqueta, Meta, en de Magdalena Vallei, maar niet per se weer in de landbouw gaan werken.

Een factor waardoor het reïntegratieproces zou kunnen falen, is het gat tussen urbane en rurale gebieden, wat in eerste instantie één van de redenen was waarom burgers zich bij de FARC aansloten. De onachtzaamheid van de Colombiaanse overheid ten opzichte van de rurale gebieden, zorgde voor de opkomst van de FARC. Er zullen dus omvangrijke hervormingen in de economie van de rurale gebieden moeten worden doorgevoerd, op het gebied van toegang tot land, eerlijke lonen en werkomstandigheden. Aangezien uit de case van Angola is gebleken dat gereïntegreerde strijders zich om lieten omscholen, moet het educatieve systeem in rurale gebieden worden hervormd. De overheid zal tevens moeten zorgen voor adequate bescherming van boeren tegen gewapende en drugsbendes.

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is aan de hand van literatuuronderzoek getracht een antwoord te zoeken op de vraag: Waar zullen ex-FARC-strijders zich vestigen en hoe kan een succesvolle reïntegratie in deze gebieden worden gerealiseerd? Ten eerste door te kijken naar waar de FARC zich heeft gevestigd, ten tweede, te kijken uit wie de FARC bestaat, en ten derde, te kijken naar wat de geografische en demografische factoren zijn die een succesvolle reïntegratie tegen kunnen gaan, kan het volgende geconcludeerd worden: De kans is groot dat de ex-FARC-strijders terug zullen keren naar de regio's waar zij leefden voor zij zich aansloten bij de FARC. Vooral vrouwen en kinderen verdienen een aangepast reïntegratieproces, waarin meer aandacht wordt besteed aan toegespitste educatie. Voor een geheel succesvol DDR-proces moet het gat tussen urbane en rurale regio's worden overbrugt. De overheid moet investeren in betere toegang tot landbouwgrond, eerlijke lonen, betere werkomstandigheden en kwalitatieve toegepaste her- en omscholingsmogelijkheden. Daarnaast moet voor een succesvolle reïntegratie de bescherming tegen drugsbendes worden gegarandeerd.

In dit hoofdstuk is geen aandacht besteed aan de het snelle urbanisatieproces dat in Colombia gaande is. De oorzaak ligt in het tekort aan wetenschappelijke bronnen over de urbanisatie in Colombia en welke rol urbanisatie speelt in een reïntegratieproces. Afgelopen decennia is er een sterke expansie geweest van het stedelijk gebied, wat een hoop (economische) kansen en (socio-economische) problemen heeft gebracht, voor de

Colombiaanse samenleving (Huizinga, z.j.). Voor vervolgonderzoek is het interessant om de focus te leggen op de ex-FARC-strijders die naar de steden zijn getrokken, hoe groot deze groep is en hoe de reïntegratie in deze snel veranderende steden verloopt.

4. Posttraumatische stress als hindernis voor reïntegratie

4.1 Inleiding

Vanuit de cognitieve neurobiologische psychologie (CNP) wordt de hoofdvraag ‘Wat zijn de voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders na het sluiten van een vredesverdrag tussen de Colombiaanse overheid en de FARC?’ toegepast op het schaalniveau van het individu. Voor succesvolle reïntegratie moet de mentale gezondheid van iedere ex-FARC-strijder toereikend zijn om (weer) te kunnen functioneren in de samenleving. Uit onderzoek onder eerder gedemobiliseerde strijders in Colombia is namelijk gebleken dat de traumatische ervaringen waaraan ex-strijders zijn blootgesteld een hindernis vormen voor reïntegratie (de la Espriella et al., 2010). Het is dus, voordat de ex-strijders kunnen herintreden in de maatschappij, noodzakelijk om aandacht te besteden aan oorlogstrauma’s en de belemmering die de ex-strijders hierdoor ervaren. Daarom luidt de deelvraag vanuit de CNP: ‘Hoe kunnen ex-FARC-strijders ondersteund worden in de verwerking van de traumatische ervaring(en) die zij hebben opgedaan?’.

Om deze vraag te beantwoorden, zal eerst het begrip trauma in de klinische context worden geplaatst door dit aan de ontwikkeling van posttraumatische-stressstoornis (PTSS) te verbinden, waarna betoogd wordt dat de risicofactoren voor de ontwikkeling van PTSS in hoge mate aanwezig zijn in de populatie ex-FARC-strijders. Door te onderzoeken welke diagnose- en behandelmethoden optimaal zijn in de context van de Colombiaanse ex-strijders, kan een advies worden uitgebracht over de ondersteuning die nodig is om ex-FARC-strijders succesvol te reïntegreren in de Colombiaanse samenleving.

4.2 Van trauma tot stoornis

Het wordt algemeen erkend dat er een causale relatie bestaat tussen blootstelling aan oorlogstrauma’s en mentale gezondheidsproblemen in een populatie (Charlson et al., 2016). Het is namelijk gebleken dat blootstelling aan intentioneel trauma — waarvan in de meeste conflictsituaties sprake is — in 37% van de gevallen leidt tot aanvang van de mentale gezondheidsstoornis posttraumatische-stressstoornis (PTSS) (Santiago et al., 2013). In gebieden die zijn getroffen door conflict ligt het aantal gevallen van PTSS dan

ook relatief hoog: het PTSS-percentage in de ‘gezonde’ populatie van de Verenigde Staten wordt geschat op 8,7% (American Psychiatric Association, 2013), waar in een recentelijke steekproef uit de Colombiaanse samenleving een PTSS-prevalentie is vastgesteld van 12,9% (Charlson et al., 2016). Bovendien is er reden te hypothetiseren dan de PTSS-prevalentie onder ex-FARC-strijders nog hoger ligt, zoals wordt toegelicht in paragraaf 4.3 ‘Risicofactoren’. Eerst is het echter van belang om te analyseren waarom PTSS een belemmering vormt voor de reïntegratie van ex-FARC-strijders. Dit wordt gedaan aan de hand van het ziektebeeld van de stoornis, zoals omschreven in het toonaangevende diagnostische handboek van de American Psychiatric Association; de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (doorgaans DSM genoemd).

PTSS wordt volgens de American Psychiatric Association (APA; 2013) gekenmerkt door diverse symptomen volgend op blootstelling een traumatische gebeurtenis, zoals een feitelijke of dreigende dood, ernstige verwonding of seksueel geweld. De symptomen die zich voordoen zijn uiteenlopend van aard, zo komen invasieve symptomen voor (flashbacks en nachtmerries), kan vermijdingsgedrag worden vertoond (van bijvoorbeeld mensen, activiteiten en situaties samenhangend met het trauma) en kan er sprake zijn van ‘*hyperarousal*’ (prikkelbaar, roekeloos of zelfdestructief gedrag). Deze symptomen doen zich per PTSS-patiënt in wisselende intensiteit voor. Evenzo varieert de duur van de symptomen: van volledig herstel binnen drie maanden — bij ongeveer 50% van de gediagnosticeerde volwassenen — tot klachten die meer dan 50 jaar aanhouden (American Psychiatric Association, 2013). Om te bepalen of een individu (nog steeds) binnen de diagnosecriteria van PTSS valt, wordt het criterium ‘klinisch significante lijdensdruk of beperkingen’ gebruikt. De term ‘klinisch significant’ wordt door de American Psychiatric Association (2013; 2014) niet gedefinieerd, maar duidt op de subjectieve grens tussen stoornis en normaliteit. Het is dus per PTSS-patiënt verschillend wanneer de lijdensdruk of beperkingen als belemmering in het functioneren wordt ervaren.

Dergelijke belemmeringen in het functioneren kunnen voorkomen op het gebied van het persoonlijke en het sociale leven van PTSS-patiënten, bijvoorbeeld door het vertonen van woede en agressie, of door terugtrekking uit het sociale leven (Xue et al., 2015). Daarbij kan ook het professionele leven van de PTSS-patiënt zijn aangedaan; de American Psychiatric Association (2013) vermeldt een associatie tussen PTSS en arbeidsverzuim, lager inkomen, opleidingsniveau en arbeidssucces.

Kortom, PTSS heeft veel uitingsvormen; de symptomen die zich voordoen veroorzaken gezamenlijk een belemmering in het persoonlijke-, sociale- en professionele functioneren van PTSS-patiënten. Door deze belemmering en de chronische aard van de stoornis, staat PTSS succesvolle reïntegratie van de ex-FARC-strijders in de weg. Bovendien lijkt de aanwezigheid van PTSS onder ex-FARC-strijders een meer omvangrijke hindernis te vormen dan eerder voorspeld is. Er is namelijk reden te hypothetiseren dat de schatting van de PTSS-prevalentie in Colombia een onderschatting is, zoals in de volgende paragraaf wordt uitgeweid.

4.3 Risicofactoren voor PTSS

Het aantal PTSS-patiënten in de algemene populatie van Colombia wordt, zoals eerder benoemd, geschat op één op de acht inwoners van het land. Binnen de doelgroep ex-FARC-strijders ligt dit aantal waarschijnlijk hoger; er zijn binnen deze groep namelijk buitenproportioneel veel risicofactoren voor PTSS-aanvang aanwezig. Daarom worden in deze paragraaf alle door de American Psychiatric Association (APA) erkende risicofactoren voor de aanvang van PTSS vergeleken met de demografische gegevens van de ex-FARC-strijders uit hoofdstuk 3. Hiervoor wordt de structuur aangehouden die ook door de APA gebruikt wordt in de DSM: Ten eerste worden de pretraumatische factoren beschreven, vervolgens de peritraumatische factoren (factoren rondom de blootstelling aan het trauma) en tenslotte de posttraumatische factoren. Per onderdeel wordt aanvullend onderzoek genoemd om een accurater beeld te geven van de grootte van het risico op PTSS-aanvang die elke factor veroorzaakt. Hierbij moet in acht worden genomen dat een deel van deze onderzoeken is gebaseerd op PTSS-patiënten buiten de Colombiaanse context; er kan door culturele verschillen niet rechtstreeks worden gesteld dat de beschreven verbanden ook voor de ex-FARC-strijders gelden (zie ook paragraaf 4.4). Wel geeft deze data een indicatie van het effect dat een bepaalde risicofactor mogelijk ook onder ex-FARC-strijders heeft — en daarmee de relevantie van het meenemen van deze risicofactoren in de analyse.

4.3.1 Pretraumatische factoren

Temperament

Onder temperament wordt door de American Psychiatric Association (2013) aanleg of gemoedsaard geschaard: '*prior mental disorders*' (zoals paniek- en angststoornissen) en

emotionele problemen ervaren voor het 6e jaar. Bovendien heeft onderzoek onder Vietnamveteranen in Amerika uitgewezen dat 39% van degenen die in hun kindertijd (fysieke) mishandeling hebben meegemaakt, op latere leeftijd PTSS-aanvang hadden (Dohrenwend, Yager, Wall, & Adams, 2013). Deze bevinding is van toepassing op een constatering in hoofdstuk 3 over de drijfveren van kinderen om zich aan te sluiten bij de FARC: één van de genoemde beweegredenen is misbruik. Er kan dus gesteld worden dat tenminste een deel van de ex-FARC-strijders te maken heeft gehad met kindermisbruik. Door aanwezigheid van de risicofactor '*childhood experience of physical abuse*' is sprake van een verhoogd risico op PTSS-aanvang binnen de doelgroep ex-FARC-strijders.

Omgeving

Omgevingsfactoren die de kans op de ontwikkeling van PTSS vergroten zijn volgens de DSM een lage(re) sociaal-economische status en een minder hoog niveau van educatie en/of intelligentie (American Psychiatric Association, 2013). Dit is een relevant gegeven, wanneer de schattingen uit hoofdstuk 3 van het educatieniveau van FARC-strijders in acht worden genomen: 86% van de ex-strijders was werkzaam als landarbeider, voor zij zich aansloten bij de FARC; 84% had slechts basisonderwijs genoten; met een gemiddelde duur van 4 tot 5 jaar aan onderwijs. Daarnaast is uit onderzoek van Gaviria et al. (2016) gebleken dat het percentage PTSS-gevallen 35% hoger ligt in rurale Colombiaanse gebieden dan in de stedelijke omgeving van Medellin. De verwachting is dat een dergelijk verband zich ook binnen de groep ex-FARC-strijders voordoet; het merendeel is namelijk afkomstig uit rurale gebieden. Doordat ex-FARC-strijders vaak een laag educatieniveau en rurale herkomst hebben, zal PTSS zich relatief vaak voordoen.

Genetica en fysiologie

Door de American Psychiatric Association (2013) worden de volgende risicofactoren geschaard onder genetica en fysiologie: het vrouwelijk geslacht en een jongere leeftijd op het moment van blootstelling aan trauma. In hoofdstuk 3 wordt gesteld dat het percentage vrouwelijke strijders binnen de FARC uitzonderlijk hoog is — namelijk ongeveer 25%, waar dat in andere Colombiaanse militante groeperingen slechts 1.5% is — en de gemiddelde leeftijd van de strijders significant lager dan binnen vergelijkbare groeperingen — respectievelijk 21,98 jaar en 32,85 jaar. Het effect van een dergelijk jonge leeftijd is door Dohrenwend et al. (2013) onderzocht onder Amerikaanse

veteranen: blootstelling aan oorlogstrauma vóór de leeftijd van 25 jaar resulteerde bijna 7 keer vaker in PTSS-aanvang dan onder veteranen die ten minste 25 jaar oud waren bij uitzending (25,8% en 3,7% respectievelijk). Met een gemiddelde leeftijd van 22 jaar en inachtneming van het percentage vrouwelijke strijders, hebben ex-FARC-strijders dus een aanzienlijk vergrote kans op PTSS-aanvang.

4.3.2 Peritraumatische factoren

Omgeving

Tot peritraumatische factoren behoren verschillende variabelen rondom de traumatische ervaring, zoals de ernst en de 'levensbedreigendheid' van de situatie en het oplopen van persoonlijk letsel. Voor militair personeel geldt bovendien dat toekijken tijdens gepleegde wreedheden, het zelf begaan ervan (*being a perpetrator*) en het doden van een vijand risicofactoren vormen (American Psychiatric Association, 2013). Daarnaast definieerden Dohrenwend et al. (2013) uit het onderzoek onder Vietnamveteranen de risicofactor '*harming civilians or prisoners*' (letsel toebrengen aan burgers of gevangenen): bijna tweederde van de '*harmers*' (63,2%) had PTSS-aanvang, vergeleken met slechts 15,3% van de '*nonharmers*'. Het is aannemelijk dat veel ex-FARC-strijders tot de categorie '*harmers*' behoren. Het percentage burgerslachtoffers — niet-militaire dodelijke ongevallen — wordt namelijk geschat op 81.5% van het totaal aantal sterfgevallen door toedoen van het conflict (Chaskel et al., 2015). Doordat de ex-FARC-strijders (mede-)veroorzakers zijn van het conflict, zijn binnen de groep veel peritraumatische risicofactoren aanwezig. Daardoor is sprake van een verhoogde kans op PTSS onder ex-FARC-strijders.

4.3.3. Posttraumatische factoren

Temperament

Onder posttraumatisch temperament worden door de American Psychiatric Association (2013) inadequate copingstrategieën (overlevingsstrategieën) en negatieve zelfwaardering uitgelicht als risicofactoren. Onderzoek van de la Espriella et al. (2010) wijst uit dat ex-strijders in Colombia ook na herintrede in de maatschappij blijven worstelen met het bereiken van een positief, creatief en vrij zelfbeeld, wat de effectiviteit van het reïntegratieproces belemmert. Het negatieve zelfbeeld dat veel ex-strijders

hebben, verhindert dus het herstel van PTSS en daarmee een succesvolle reïntegratie van de groep.

Omgeving

Tenslotte zijn ook herhaalde blootstelling aan trauma-gerelateerde herinneringen en (financiële) tegenvallers door de American Psychiatric Association (2013) aangemerkt als risicofactoren voor PTSS-aanvang. Aan dit laatste verbinden Xue et al. (2015) het gegeven dat militairen die werkloos waren na hun dienstitijd vaker PTSS-aanvang hadden. Dit onderstreept de noodzaak om voor de ex-FARC-strijders — waarvan het overgrote deel ongeschoold landarbeider was — werkgelegenheid te creëren. Wanneer dit niet gebeurt, neemt de kans op PTSS-aanvang binnen de groep toe.

Kortom, er kan gesteld worden dat veel risicofactoren voor PTSS-aanvang van toepassing zijn op de populatie ex-FARC-strijders. Derhalve zal een groot deel van de ex-strijders PTSS-aanvang hebben. De PTSS-prevalentie binnen de algemene bevolking in Colombia (12,9%) is daarom een onderschatting van de PTSS-prevalentie binnen de groep ex-FARC-strijders. Hoe hoog de prevalentie exact ligt, is in het huidige onderzoek geen noodzakelijke kennis; eventueel vervolgonderzoek zou hierover uitsluitsel kunnen geven. Wat wel cruciaal is binnen de huidige context, is dat de PTSS-prevalentie onder de ex-FARC-strijders structureel wordt onderschat wanneer geen rekening wordt gehouden met de aanwezige risicofactoren. Om alle ex-strijders met PTSS-aanvang te kunnen ondersteunen is het dus van groot belang dat deze doelgroepeigenschappen worden meegenomen in het diagnosticeren van PTSS.

4.4 Diagnose van PTSS

Diagnostisering van PTSS gebeurt doorgaans op basis van de door de American Psychiatric Association (APA) opgestelde diagnosecriteria. Uit onderzoek onder Colombiaanse ex-strijders is echter gebleken dat dit meetinstrument niet toereikend is voor de Colombiaanse context: Binnen een steekproef Colombiaanse ex-strijders voldeed geen enkel individu aan de diagnosecriteria voor PTSS uit de DSM, bij herevaluatie met een ander meetinstrument bleek echter dat 57.14% van de onderzochte ex-strijders PTSS-aanvang had (de la Espriella et al., 2010). Waarom deze ex-strijders in eerste

instantie niet gediagnosticeerd werden met PTSS en op welke manier dit voorkomen kan worden, komt aan bod in deze paragraaf.

In het diagnostisch handboek DSM wordt benadrukt dat de culturele variatie in de uiting van PTSS-symptomen meegenomen moet worden in de diagnose van PTSS: *“comprehensive evaluation of local expressions of PTSD should include assessment of cultural concepts of distress”* (American Psychiatric Association, 2013, ‘Culture-Related Diagnostic Issues’ par. 2). De culturele context speelt in Colombia een grote rol in de uiting van traumatisch leed; diverse onderzoeken beschrijven de discrepantie tussen trauma en de symptomatologie van PTSS in Colombia (American Psychiatric Association, 2013; de la Espriella et al., 2010; Hernández, 2002). Zo lijkt één van de diagnosecriteria voor PTSS structureel afwezig te zijn onder Colombiaanse ex-strijders. Waar de American Psychiatric Association vermeldt dat *“persistente vermijding van prikkels [stimuli] die geassocieerd worden met de psychotraumatische gebeurtenis(sen)”* (2014, p. 247) optreedt, is het tegenovergestelde gedrag waargenomen in de context van gedemobiliseerde ex-strijders in Colombia:

“Most of the men initially seemed indifferent to the atrocities witnessed and committed. [...] From the beginning, participants told stories about their engagement in massacres, assassinations and violent acts without showing a trace of modesty, regret or remorse. Instead, many of the men strove to exhibit strength and confidence” (de la Espriella et al., 2010, p. 224).

Vermijdingsgedrag is een typisch symptoom van PTSS; door de afwezigheid hiervan kon bij de Colombiaanse ex-strijders in het onderzoek van de la Espriella et al. geen PTSS worden vastgesteld middels de DSM. Bij herevaluatie met de Clinician Administered PTSD Scale (CAPS), werd echter bij de meer dan de helft van deze groep PTSS geconstateerd.

De CAPS is een gestructureerd interview, gebaseerd op de DSM-criteria voor PTSS. Het verschil met de DSM is dat de ex-strijders middels de CAPS op directe wijze ondervraagd werden over hun ervaringen als strijder. Hierdoor kwamen traumatische narratieven naar boven, die eerder niet werden geuit door de ex-strijders. Dit gedrag bleek, na analyse van de afgenomen interviews, te verklaren door de heersende norm binnen de militante groeperingen waartoe de ex-strijders behoorden: *“within the irregular armed groups, the consequences of any lack of strength, loyalty or obedience can be summarised as involving torture and/or death”* (de la Espriella et al., 2010, p. 227).

Doordat de ex-strijders hebben aangeleerd geen kwetsbaarheid te tonen binnen de militante groepering, waren na demobilisatie typische PTSS-symptomen zoals vermijdingsgedrag afwezig (de la Espriella et al., 2010).

Hieruit kan worden opgemaakt dat ook de ex-FARC-strijders binnen de huidige context aan niet alle reguliere diagnosecriteria zullen voldoen. Inschattingen van PTSS-aanvang binnen deze groep die middels de DSM-criteria geschieden, zullen dus een onderschatting zijn van de werkelijke hoeveelheid. Daarom is het bij diagnosticering van PTSS onder ex-FARC-strijders noodzakelijk om rekening te houden met atypische symptomatologie. Wanneer dit niet gebeurt, zullen vele ex-strijders namelijk niet erkend worden met de diagnose PTSS, zoals wordt benadrukt door de la Espriella et al.: *“by denying the presence of PTSD, we deny these men available treatment that will ease the process of their reinsertion into Colombian society”* (de la Espriella et al., 2010, p. 231). Het is voor succesvolle reïntegratie dus van belang om een diagnosemethode te gebruiken die geschikt is voor de doelgroep ex-FARC-strijders (zoals de CAPS), zodat iedere ex-strijder met PTSS behandeld kan worden.

4.5 Behandeling van PTSS

In de behandeling van posttraumatische-stressstoornis onder de ex-FARC-strijders moet rekening worden gehouden de doelgroepkenmerken van de PTSS-patiënten. Daarom worden zowel de demografische gegevens van de groep, als eventuele comorbiditeit (stoornissen/pathologieën naast PTSS) afgezet tegen de behandelrichtlijn voor PTSS die vanuit de Verenigde Naties geldt: de *‘Guidelines for the Management of Conditions Specifically Related to Stress’* van de World Health Organization (WHO; 2013). Alle behandelopties die binnen de WHO-richtlijn vallen, worden in deze paragraaf beoordeeld op bruikbaarheid binnen de doelgroep ex-FARC-strijders. Het is daarvoor allereerst nodig een analyse te maken van comorbiditeit onder de ex-strijders; wanneer er sprake is van bepaalde stoornissen, geldt namelijk een negatief behandeladvies voor sommige PTSS-therapieën.

Het wordt algemeen aangenomen dat PTSS-patiënten een 80% grotere kans hebben om symptomen te vertonen die binnen de diagnose van een andere mentale stoornis vallen; zoals depressieve, bipolaire, angst- en middelenmisbruik stoornissen (American Psychiatric Association, 2013). Met name de laatstgenoemde stoornis lijkt

sterk vertegenwoordigd te zijn in Colombia: in steekproeven uit de Colombiaanse samenleving vonden Chaskel et al. (2015) een alcoholmisbruikprevalentie van 6,7% (met een gemiddelde leeftijd bij aanvang van drankgebruik van 14 jaar); onder PTSS-patiënten stelden Gaviria et al. (2016) een percentage van 28% vast. Binnen de steekproef van Gaviria et al. constateerden de onderzoekers bovendien dat in rurale gebieden een significante relatie was tussen PTSS-diagnose en drugsafhankelijkheid — een zorgwekkend gegeven na de constatering dat de meeste ex-FARC-strijders een rurale achtergrond hebben (zie hoofdstuk 3). Tevens vermeldt de American Psychiatric Association (2013) dat de diagnose PTSS gerelateerd is aan suïcidale neigingen en zelfmoordpogingen. Dit is een relevante relatie binnen de Colombiaanse context: het land heeft met een prevalentie van 4,9% namelijk één van de hoogste percentages zelfmoordpogingen ter wereld (Chaskel et al., 2015). Daarenboven is het gebleken dat het percentage zelfmoordpogingen postconflict stijgt ten opzichte van de situatie tijdens het conflict (Bell, 2012). In de behandeling van ex-FARC-strijders zal dus rekening gehouden moeten worden met de aanwezigheid van *substance abuse* en suïcidaliteit, die de reguliere behandeling kunnen verhinderen.

De reguliere behandeling van PTSS omvat zowel psychologische als farmacologische therapieën. In de WHO-richtlijn zijn hiervan uitsluitend de interventies opgenomen waarvoor op het moment van uitgave voldoende (overtuigend) bewijs was. Voor farmacologische behandeling geldt bovendien dat de richtlijn uitsluitend middelen omvat die op het moment van uitgave (of binnen uiterlijk vijf jaar) beschikbaar zouden zijn in landen met een laag tot gemiddeld inkomen (World Health Organization, 2013). In de volgende paragrafen worden alle door de WHO-geadviseerde behandelvormen voor PTSS beschreven en beoordeeld op compatibiliteit met de doelgroep ex-FARC-strijders.

Psychologische interventies

PTSS-behandeling door middel van psychologische therapie wordt voor zowel volwassenen als kinderen en adolescenten onderschreven door de WHO. Vanwege de gerapporteerde effectiviteit van behandeling en de kwaliteit van het bewijs, gaat het WHO-advies uit naar '*cognitive-behavioural therapy with a trauma focus (TF-CBT)*' en '*eye movement desensitization and reprocessing (EMDR)*' (WHO, 2013). TF-CBT wordt in het Nederlands 'traumagerichte cognitieve gedragstherapie' (TG-CGT) genoemd en bestaat uit blootstelling aan de traumatische herinnering ('*exposure treatment*') en/of het

bestrijden van verstorende traumagerelateerde gedachten en overtuigingen (World Health Organization, 2013). EMDR wordt gekenmerkt door een gestandaardiseerde procedure bestaande uit zowel lichamelijke, als mentale stimulatie: De patiënt heeft als taak zich tegelijkertijd te focussen op bepaalde herhaalde oogbewegingen, als spontane associaties aan het trauma, met als doel de traumatische herinnering zonder negatieve bijgedachte te verwerken (World Health Organization, 2013). Beide therapieën streven naar vermindering van subjectief leed en het aanpassen van de aan het trauma gerelateerde overtuiging(en). Een nadeel van deze twee behandelmethoden is echter dat beide therapieën een gekwalificeerde therapeut vereisen; wanneer geen gespecialiseerde gezondheidszorg beschikbaar is, in *'resource constrained settings'*, geldt een negatief behandeladvies (World Health Organization, 2013).

Aangezien in Colombia naar waarschijnlijkheid 17.500 strijders en militanten gedemobiliseerd worden en het aantal psychologen in 2015 op 1.500 is geschat (Chaskel et al., 2015), kan er gesteld worden dat er sprake is van een *'resource constrained setting'*. Ter vergelijking: op dit moment voldoet twee op de vijf Colombianen aan de diagnosecriteria voor een mentale gezondheidsstoornis, terwijl slechts één op de tien gediagnosticeerden aangeeft hulp te ontvangen (Chaskel et al., 2015). In een dergelijke *resource constrained setting* luidt de richtlijn van het WHO dat *'stress management'* de best haalbare behandeling is. Deze behandeling is minder effectief dan de eerder genoemde therapieën; er worden namelijk uitsluitend cognitieve gedragstechnieken (zoals ontspanningsoefeningen) toegepast, zonder focus op de traumatische gebeurtenis (World Health Organization, 2013). Vanwege de beperkte voorzieningen in de Colombiaanse gezondheidszorg, is in de huidige situatie *stress management* de beste mogelijke optie.

Farmacologische interventies

Volgens de WHO moet farmacologische behandeling van PTSS alleen worden overwogen wanneer psychologische therapie niet beschikbaar is of onvoldoende werkzaam blijkt. Aan het gebruik van farmaca zijn namelijk bijwerkingen en bijkomende risico's verbonden. Voor farmacologische interventies geldt daarom vanuit de World Health Organization (2013) een negatief advies bij behandeling van kinderen en adolescenten (tot 19 jaar). Hiermee wordt een aanzienlijke groep ex-FARC-strijders uitgesloten van

deze behandelvorm; de gemiddelde leeftijd van de groep is namelijk 22 jaar (zie hoofdstuk 3).

Voor de behandeling van volwassenen met PTSS zijn twee soorten antidepressiva opgenomen in de WHO-richtlijn: *selective serotonin re-uptake inhibitors* (SSRI's) en *tricyclic antidepressants* (TCA's). Voor de doelgroep ex-FARC-strijders zijn TCA's echter niet geschikt, vanwege de hoge prevalentie van suïcide binnen de doelgroep. TCA's zijn namelijk dodelijk in overdosis, plus binnen de eerste weken van de behandeling met TCA's bestaat een verhoogde kans op suïcide (Labbate, Fava, Rosenbaum & Arana, 2010).

Ook voor SSRI's geldt een verhoogd suïciderisico binnen de eerste weken van gebruik. Bij dit middel moet daarnaast de kanttekening geplaatst worden dat sertraline — de enige SSRI die is goedgekeurd voor behandeling van PTSS — onvoldoende werkzaam is gebleken in de behandeling van PTSS voor patiënten met alcoholafhankelijkheid (Labbate et al., 2010). Zoals eerder is genoemd, is meer dan een kwart van de ex-FARC-strijders afhankelijk van alcohol; de SSRI sertraline is voor hen geen effectief behandelmiddel.

Beide soorten antidepressiva kennen dus aanzienlijke bezwaren voor de behandeling van PTSS onder ex-FARC-strijders. De gebruiksrisico's van de farmaca zijn dusdanig groot, dat er voor iedere individuele ex-FARC-strijder een afweging gemaakt zou moeten worden of de farmacologische behandeling veilig kan plaatsvinden. Vanwege de *resource constrained situation* in Colombia, is het echter niet mogelijk om elke individuele PTSS-patiënt te beoordelen op contra-indicaties. Ergo, voor de behandeling van PTSS onder ex-FARC-strijders is het in de huidige situatie onmogelijk om farmacologische interventies veilig toe te passen.

Enfin, de behandeling van ex-FARC-strijders kan niet geschieden volgens de reguliere WHO-behandeladviezen voor PTSS. Er moet namelijk rekening worden gehouden met de hoge prevalentie van middelenmisbruik en suïcidaliteit binnen de groep en bovenal de *resource constrained situation* binnen de huidige Colombiaanse gezondheidszorg. Aan de ex-FARC-strijders kan daardoor niet één van de twee meest effectieve psychologische therapieën worden aangeboden, noch kan er per individuele ex-FARC-strijder worden geanalyseerd of farmacologische behandeling veilig kan plaatsvinden. Daarom is voor de behandeling van PTSS onder ex-FARC-strijders *stress management* de best haalbare

mogelijkheid; deze therapie moet dus op grote schaal beschikbaar worden voor alle ex-FARC-strijders met PTSS.

4.6 Conclusie

In dit hoofdstuk is onderzoek gedaan naar de aanwezigheid, diagnose en behandeling van posttraumatische stressstoornis onder ex-FARC-strijders. Het antwoord op de deelvraag 'Hoe kunnen ex-FARC-strijders ondersteund worden in de verwerking van de traumatische ervaring(en) die zij hebben opgedaan?', bestaat dan ook uit een behandeladvies voor PTSS. Door de blootstelling aan traumatische ervaringen in het Colombiaanse conflict, zal een groot deel van de populatie ex-FARC-strijders PTSS-aanvang hebben. Bovendien wordt er een structurele onderschatting gemaakt van de PTSS-prevalentie wanneer geen rekening wordt gehouden met de aanzienlijke hoeveelheid risicofactoren die van toepassing is op de doelgroep ex-FARC-strijders. Ook de afwezigheid van typische PTSS-symptomen onder Colombiaanse ex-strijders draagt hieraan bij; de reguliere diagnosemethode voor PTSS, middels de DSM-criteria, leidt tot een grove onderschatting van de hoeveelheid PTSS-patiënten binnen de groep ex-strijders. In de diagnose van PTSS moet dus rekening worden gehouden met doelgroepspecifieke symptomatologie, zodat iedere ex-FARC-strijder met PTSS-aanvang behandeld kan worden. Voorts is het gebleken dat de behandeling van de stoornis niet op reguliere wijze kan geschieden vanwege doelgroepkenmerken van de ex-FARC-strijders en de *resource constrained situation* in Colombia. De best haalbare behandeling voor PTSS onder ex-FARC-strijders, *stress management*, moet op grote schaal worden aangeboden om de ex-FARC-strijders te ondersteunen in de verwerking van de traumatische ervaringen die zij hebben opgedaan.

5. Common ground

Nu de drie disciplinaire deelvragen zijn beantwoord, kan er in de woorden van Repko (2012) worden gesproken van drie afzonderlijke disciplinaire inzichten: de *disciplinary grounding*. Om antwoord te geven op de hoofdvraag ‘Wat zijn de voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders na het sluiten van een vredesverdrag tussen de Colombiaanse overheid en de FARC?’, moeten deze drie afzonderlijke inzichten worden geïncorporeerd tot een meeromvattend geheel: de *more comprehensive understanding*. De drie disciplinaire inzichten beantwoorden allen namelijk slechts een deel van de hoofdvraag, onafhankelijk van de andere inzichten. Het kan daardoor gebeuren dat vanuit de drie disciplines conflicterende inzichten zijn verworven. Om deze conflicten te overbruggen en als het ware dezelfde taal te gaan spreken, ontwikkelde Repko (2012) verschillende technieken voor het creëren van *common ground* tussen de (conflicterende) disciplinaire inzichten. Om uit te vinden waar het in het huidige onderzoek nodig is om *common ground* te creëren tussen disciplinaire inzichten, wordt eerst een beknopt overzicht gegeven van deze inzichten.

Het hoofdstuk dat vanuit conflict studies (CS) is geschreven, laat zien dat er voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders lessen uit het verleden kunnen worden getrokken. In een eerder reïntegratieproces in Colombia waren de onderhandelingen onvoldoende transparant, geen duidelijke voorwaarden voor deelname aan het demobilisatieproces, ontbrak er een goede implementatie van transitional justice en de veiligheid van de ex-strijders werd niet gegarandeerd, leidend tot recidivisme. De lessen die hieruit te leren zijn, zijn terug te voeren tot twee hoofdvoorwaarden: de legitimiteit van de demobilisatie en het voorkomen dat ex-strijders zich keren naar criminaliteit.

De verworven inzichten vanuit de sociale geografie (SG) komen voort uit de demografische en geografische kenmerken van de ex-FARC-strijders. De kans is groot dat de ex-strijders terug zullen keren naar de rurale regio's waar zij leefden voor zij zich aansloten bij de FARC. De voorwaarden die gesteld worden zijn dan ook: het gat tussen urbane en rurale regio's moet verkleind worden zodat de onderliggende oorzaken voor mobilisatie worden aangepakt, vrouwen en kinderen verdienen een uitgebreider reïntegratieproces waarin meer aandacht wordt besteed aan toegespitste educatie; en de bevolking in rurale gebieden moet beter beschermd worden tegen drugsbendes.

De inzichten die zijn opgedaan vanuit de discipline cognitieve neurobiologische psychologie (CNP) hebben betrekking tot de mentale gezondheid van de ex-FARC-strijders. Het is gebleken dat de traumatische ervaringen waaraan zij zijn blootgesteld een belemmering vormen voor herintrede in de maatschappij. Voorwaarden die vanuit CNP-oogpunt worden gesteld zijn: toegang tot mentale gezondheidszorg voor alle slachtoffers van het conflict en doelgroep-specifieke diagnose- en behandelmethoden voor de stoornis(sen) die zij hebben opgelopen door blootstelling aan traumatische ervaringen.

Op het eerste gezicht lijken deze disciplinaire inzichten naast elkaar te kunnen bestaan, omdat zij allen betrekking hebben tot een ander schaalniveau. Zoals in de inleiding is beschreven, wordt er namelijk onderscheid gemaakt tussen reïntegratie op nationaal, gemeenschaps- en individueel niveau en elk van de drie disciplines belichten hier één van. Het lijkt dan ook mogelijk om de hoofdvraag te beantwoorden door een opsomming te maken van de voorwaarden die per niveau gesteld worden aan succesvolle reïntegratie. Bij nader inzien zijn de disciplinaire inzichten echter niet verenigbaar, doordat het concept 'succesvolle reïntegratie' binnen de drie disciplines uiteenlopende vertalingen heeft.

5.1 De definitie van 'succesvolle reïntegratie'

Het concept 'succesvolle reïntegratie' uit de hoofdvraag is binnen de drie disciplinaire inzichten op een verschillende manier geïnterpreteerd. Het woord 'succesvol' voegt namelijk een waardeoordeel toe aan het concept 'reïntegratie'. Hierdoor is binnen iedere discipline een andere focus gelegd op het concept, gespecificeerd door de karaktereigenschappen van de betreffende discipline. Doordat het accent binnen de drie disciplines anders ligt, kent 'succesvolle reïntegratie' drie verschillende betekenissen binnen dit onderzoek. Het is voor het beantwoorden van de hoofdvraag noodzakelijk om een vertaling te maken; een definitie te gebruiken van 'succesvolle reïntegratie' die niet ambigu is. Daarom is het van belang om te onderzoeken hoe de disciplines verschillen in de invulling van het concept en wat daarvan de oorzaak is.

Het concept 'succesvolle reïntegratie' wordt vanuit conflict studies geïnterpreteerd als het voorspoedig verlopen van een reïntegratieproces, met de nadruk op het proces. De voorwaarden voor succesvolle reïntegratie worden afgeleid uit fouten

die zijn gemaakt in een eerder reïntegratieproces, zoals de legitimiteit van het proces en het voorkomen van recidivisme.

Vanuit sociale geografie is 'succesvolle reïntegratie' afhankelijk van twee aspecten: het reïntegratieproces moet aangepast zijn op de omgeving waarin ex-strijders reïntegreren en op de demografische kenmerken van de groep. De interpretatie van 'succesvolle reïntegratie' behelst dan ook niet het proces als geheel, maar richt zich op het wegnemen van de onderliggende oorzaken voor mobilisatie vanuit de geografische en demografische context.

Vanuit de discipline CNP staat het (weer) kunnen functioneren van een individu in de maatschappij centraal als conditie voor 'succesvolle reïntegratie'. Alle factoren die dit functioneren verhinderen, zoals een mentale gezondheidsstoornis, staan 'succesvolle reïntegratie' in de weg. In het geval van de reïntegratie van ex-FARC-strijders betekent 'succesvolle reïntegratie' dat ieder individu binnen deze groep toegang heeft tot passende mentale gezondheidszorg.

De drie zienswijzen van het concept 'succesvolle reïntegratie' vloeien voort uit de epistemologie van de drie disciplines. Zo is het binnen de conflict studies gebruikelijk om onderzoek te baseren op historische feiten. Binnen deze methodologie bestaat de aanname dat van het verleden geleerd kan worden en toekomstige fouten daardoor voorkomen kunnen worden. De interpretatie van 'succesvolle reïntegratie' vanuit conflict studies is dan een opsomming van verbeterpunten uit het eerdere reïntegratieproces. Een sociaal geograaf gaat daarentegen heel anders te werk; vanuit deze discipline wordt onderzoek gedaan naar de relatie tussen (groepen) mensen en hun omgeving. Het uitgangspunt voor onderzoek is dan ook niet een historische kader, maar de fysieke ruimte. Derhalve wordt 'succesvolle reïntegratie' gekoppeld aan de omgevingskenmerken en herkomst van de ex-FARC-strijders. Naar deze demografische gegevens wordt in het disciplinaire hoofdstuk vanuit de CNP vervolgens gerefereerd, maar dit wordt betrokken op de mentale gezondheid van individuele strijders. Vanuit de CNP wordt namelijk onderzoek gedaan naar de hersenen en het gedrag van individuen, niet van gemeenschappen zoals binnen SG het geval is. De procedurele kant van reïntegratie, zoals vanuit conflict studies wordt uitgelicht, wordt in de CNP-interpretatie van 'succesvolle reïntegratie' überhaupt niet meegenomen.

Kortom, de invulling die vanuit de drie disciplines aan 'succesvolle reïntegratie' wordt gegeven, kent de oorsprong in de methodologie en onderwerpen van de

verschillende vakgebieden. Om echter een algemene uitspraak te kunnen doen over 'succesvolle reïntegratie' van ex-FARC-strijders voor de beantwoording van de hoofdvraag, is het nodig om de disciplinaire zienswijzen te overstijgen. Bovendien is het door de uiteenlopende disciplinaire interpretaties van 'succesvolle reïntegratie' mogelijk dat er conflicterende voorwaarden worden gesteld aan de reïntegratie van ex-FARC-strijders.

5.2 Deelname aan het reïntegratieproces

Een concept waarover geen consensus bestaat tussen de disciplinaire inzichten, is 'deelname aan het reïntegratieproces' dat voor ex-FARC-strijders bedoeld is. Vanuit de conflict studies worden hieraan namelijk restricties gesteld, waar de andere twee disciplines coulanter zijn.

In het disciplinaire deel vanuit conflict studies is gebleken dat deelname aan het reïntegratieproces ingeperkt zou moeten worden. In het eerdere Colombiaanse reïntegratieproces van de AUC zijn immers teveel mensen toegelaten; burgers maakten misbruik van de faciliteiten. Dit bracht het proces en de legitimiteit daarvan schade toe, heeft onnodig veel geld gekost en gezorgd voor een gevoel van ongelijkheid in de samenleving. Het reïntegratieproces voor de ex-FARC-strijders zou daarom strikte regels moeten kennen, om dergelijk misbruik te voorkomen. De disciplinaire inzichten vanuit de sociale geografie en de cognitieve neurobiologische psychologie delen deze voorwaarde echter niet.

Uit de inzichten vanuit sociale geografie komt naar voren dat het onderliggende probleem in Colombia — het gat tussen rurale en urbane gebieden — moet worden aangepakt. Wanneer het reïntegratieproces zorgt voor ontwikkeling en mogelijkheden voor de rurale populatie, maakt het niet uit of dit proces alleen ex-strijders toelaat of ook anderen.

In het disciplinaire deel vanuit de CNP ligt de focus op de mentale gezondheid van de ex-FARC-strijders en het ondersteunen daarvan in het reïntegratieproces. Vanuit deze discipline blijkt dat ieder individu dat slachtoffer is van het conflict toegang moet hebben tot mentale gezondheidszorg. Het reïntegratieproces zou dan ook niet uitsluitend voor ex-FARC-strijders beschikbaar moeten zijn.

De disciplinaire inzichten rondom deelname aan het reïntegratieproces kunnen niet tegelijkertijd geïmplementeerd worden; de voorwaarde die vanuit conflict studies

gesteld wordt, sluit de de voorwaarde van de CNP uit en vice versa. Binnen CS staat namelijk het proces centraal, waar binnen de CNP het individu prioriteit heeft. Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is het noodzakelijk dit conflict te overbruggen om een uitspraak te doen over de voorwaarden voor deelname aan het reïntegratieproces. Het is daarom nodig om *common ground* te creëren tussen deze inzichten.

5.3 Organisatie en herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’

Zoals geconstateerd is, heeft het concept ‘succesvolle reïntegratie’ binnen de drie disciplines een andere betekenis, leidend tot een conflict rondom ‘deelname aan het reïntegratieproces’. Repko (2012) gebiedt in een dergelijk geval de *common ground*-techniek ‘organisatie’ toe te passen om “*a latent commonality in the meaning of different concepts*”(p. 346) te identificeren. Door de voorwaarden die vanuit de drie disciplines gesteld worden aan ‘succesvolle reïntegratie’ in kaart te brengen in een model, is een herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’ geconstrueerd.

De drie disciplines hebben, zoals eerder benoemd is, allen een ander schaalniveau waarop zij van toepassing zijn. Zo wordt in de discipline conflict studies voornamelijk een macroperspectief aangenomen, wanneer gekeken wordt naar het nationale niveau van reïntegratie; sociaal geografen bestuderen doorgaans het mesoniveau van gemeenschappen; en onderzoek binnen de cognitieve neurobiologische psychologie richt zich over het algemeen op het microniveau, het individu. Door deze drie schaalniveau’s als organisatiestructuur te gebruiken, kan het conflict in het definiëren van ‘succesvolle reïntegratie’ worden overbrugd.

Per niveau is steeds eerst een algemene voorwaarde aan ‘succesvolle reïntegratie’ toegekend, waarna de contextspecifieke voorwaarden voor reïntegratie van ex-FARC-strijders uiteen zijn gezet. Aan de hand daarvan is een geïntegreerde, overkoepelende definitie geformuleerd, waarin alle disciplinaire voorwaarden zijn verwerkt. Deze herdefinitie van het concept ‘succesvolle reïntegratie’, is de *common ground* die is voortgekomen uit het organiseren van de disciplinaire voorwaarden aan ‘succesvolle reïntegratie’, zoals weergegeven in onderstaand model, figuur 3.

Figuur 3. Herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’ door organisatie.

De organisatie van de disciplinaire voorwaarden voor ‘succesvolle reïntegratie’ heeft geleid tot de volgende herdefinitie: “Een succesvol reïntegratieproces voor ex-FARC-strijders moet legitiem verlopen en alle gedupeerden in Colombia doelgroepspecifieke ondersteuning bieden in de vorm van behandeling en voorzieningen, om daarmee de onderliggende oorzaken van mobilisatie weg te nemen en recidivisme te voorkomen”. Omdat deze herdefinitie voorwaarden behelst vanuit alle schaalniveaus, is deze meeromvattend dan elk van de disciplinaire definities van ‘succesvolle reïntegratie’.

Bovendien is hieruit gebleken dat het eerder genoemde conflict rondom deelname aan het reïntegratieproces verholpen is. Vanuit conflict studies is gebleken dat er duidelijke voorwaarden aan deelname aan het reïntegratieproces gekoppeld moeten worden. Wanneer echter de herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’ wordt geïmplementeerd, zullen ook onderliggende oorzaken voor mobilisatie worden bestreden. Daardoor wordt het verschil tussen urbane en rurale regio's geminimaliseerd en bestaat er voor burgers geen reden om zich ten onrechte aan te melden voor het

reïntegratieproces, omdat zij er per saldo op vooruitgaan. Het is dan niet noodzakelijk om eisen te stellen aan deelname aan het reïntegratieproces.

Kortom, door de *common ground* die is gevonden door herdefinitie van 'succesvolle reïntegratie', zijn de conflicten rondom 'deelname aan het reïntegratieproces' en de verschillende interpretaties van 'succesvolle reïntegratie' overbrugd. Het blijft wel nog de vraag hoe deze nieuwe definitie van 'succesvolle reïntegratie' zich verhoudt tot procedurele kant van het reïntegratieproces.

5.4 Extensie van de *maximalist standard* van het DDR-proces

Zoals in de inleiding beschreven is, wordt reïntegratie in een postconflictsituatie vanuit de Verenigde Naties (VN) niet in isolement gezien, maar als onderdeel van een DDR-proces (bestaande uit *disarmament*, *demobilisation* en *reintegration*). Het DDR-proces is een algemene methode, met als minimale doel om duurzame vrede te bewerkstelligen na een conflict. Per situatie kan echter ook worden besloten een ambitieuzere doelstelling te hanteren. Het ambitieniveau van het DDR-proces kan verdeeld worden in drie categorieën: de *minimalist*, *moderate* en *maximalist standard*. In hoofdstuk 2 wordt de theoretische achtergrond van deze categorieën toegelicht. Het is echter de vraag of één van deze drie doelstellingen toereikend is om de herdefinitie van 'succesvolle reïntegratie' te kunnen implementeren in Colombia.

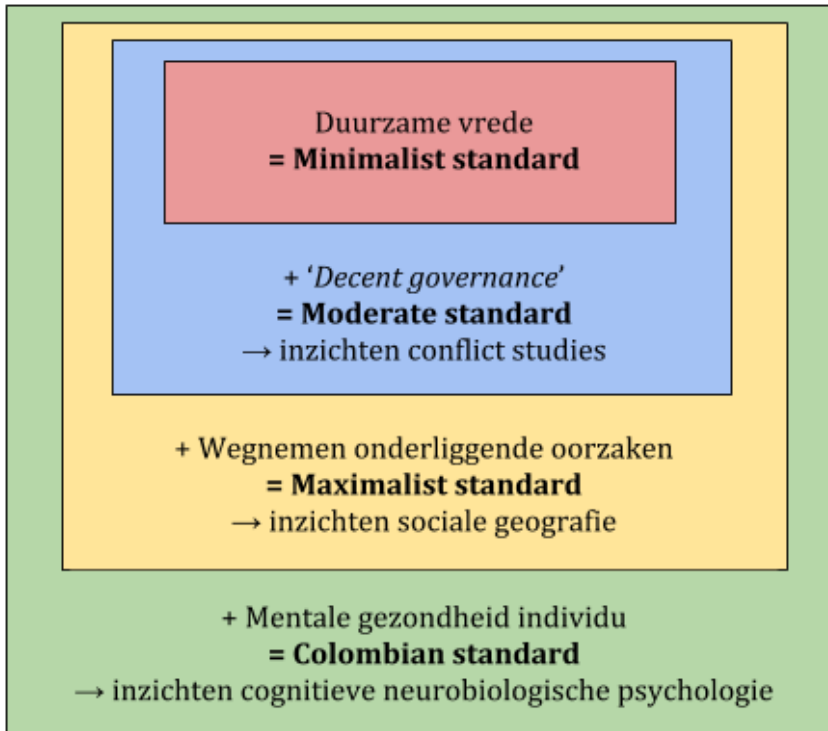
Wanneer we uitsluitend naar het disciplinaire inzicht vanuit CS kijken, kan gesteld worden dat reïntegratie als proces verbeterd moet worden. Doordat in het disciplinaire onderzoek alleen naar de procedure is gekeken, kan de doelstelling vanuit deze discipline worden samengevat als: duurzame vrede te creëren en '*decent governance*', de kernwaarden van de *moderate standard*.

In hoofdstuk 3 wordt, vanuit een sociaal geografische hoek geconcludeerd dat het essentieel is om de onderliggende oorzaken van het conflict te verhelpen voor een succesvolle reïntegratie. Het wegnemen van onderliggende oorzaken is karakteristiek voor de *maximalist standard*. Wanneer alleen de inzichten vanuit CS en SG in acht worden genomen, blijkt de *maximalist standard* een doelstelling te zijn die beide inzichten omvat. Er kan dus gesproken worden van een *common ground* tussen de twee disciplinaire inzichten.

Dat het vinden van een *common ground* tussen de inzichten van conflict studies en sociale geografie relatief makkelijk gaat, is te verklaren aan de hand van het begrip

'*narrow interdisciplinarity*'. Dit begrip wordt door Repko (2012) omschreven als "*at least two disciplines focusing on the same problem create an overlapping area between them*" (p. 331). De disciplines liggen namelijk dicht tegen elkaar aan in de onderwerpen die bestudeerd worden. Zo kan sociaal geografische literatuur gebruikt worden binnen conflict studies en vice versa. Veel concepten en theorieën overstijgen daarom de grens tussen de twee disciplines. De *narrow interdisciplinarity* tussen SG en CS komt bijvoorbeeld tot uiting in sociaal geografisch onderzoek naar grensgebieden; de controle over een bepaald gebied is namelijk een onderzoeksonderwerp binnen conflict studies.

De discipline cognitieve neurobiologische psychologie kent minder overeenkomsten met de andere twee disciplines. Het disciplinaire inzicht vanuit de CNP wordt dan ook niet omvat binnen de *common ground* tussen CS en SG. Het inzicht vanuit de CNP — dat mentale gezondheid van individuele ex-FARC-strijders noodzakelijk is voor succesvolle reïntegratie — valt namelijk niet onder de *maximalist standard*. Daarom is het noodzakelijk om een nieuwe *common ground* te creëren, waarin ook het CNP-inzicht wordt omvat. De methode die hiervoor is gebruikt wordt 'extensie' genoemd. Szostak (2013) beschrijft deze methode als volgt: "*extension involves extending a theory, or the assumptions underlying a theory, so that it includes elements identified by other authors*" (p. 58). In het huidige geval moet dus de *maximalist standard* worden opgerekt, zodat ook de mentale gezondheid van individuen tot de doelstelling behoort. De extensie van de *maximalist standard* omvat alle disciplinaire doelstellingen voor de reïntegratie van ex-FARC-strijders. Deze nieuwe doelstelling voor het DDR-proces is de *Colombian standard* genoemd en is schematisch weergegeven in figuur 4.

Figuur 4. Organisatie van de standards voor het DDR-proces

Het is gebleken dat aan reïntegratie als proces een bepaalde doelstelling gekoppeld moet zijn. Omdat de voorwaarden voor reïntegratie vanuit de CNP niet omvat werden binnen een bestaande *standard*, is door extensie van de *maximalist standard* een *common ground* gecreëerd: de *Colombian standard*. In deze nieuwe doelstelling zijn echter nog niet alle contextspecifieke voorwaarden voor succesvolle reïntegratie opgenomen.

5.5 Veiligheid

Ondanks dat de disciplinaire inzichten uiteenlopende voorwaarden stellen aan 'succesvolle reïntegratie', is er één concept waarover consensus lijkt te bestaan: de veiligheid van de ex-FARC-strijders. In alle disciplinaire onderzoeken komt namelijk naar voren dat er sprake is van een onveilig gevoel onder ex-FARC-strijders. Hoe deze (on)veiligheid tot stand komt, is echter wel verschillend binnen de drie disciplines.

Vanuit conflict studies wordt gesteld dat bij de reïntegratie van de AUC ex-strijders zich onveilig voelden; dit was een groot probleem voor de reïntegratie van de groep. Om met het onveilige gevoel om te gaan, gaven de ex-strijders hier hun eigen invulling aan; Nussio (2011b) omschrijft dit als narratieven. In deze narratieven zien zij zichzelf als kwetsbaar tegenover andere groepen. Dit is voor sommigen een reden om

weer de wapens op te pakken zodat zij zichzelf kunnen beschermen, anderen trekken zich terug uit de samenleving. Het gevoel van onveiligheid wordt opgewekt doordat er in een korte periode na demobilisatie een groot aantal ex-strijders is gedood (Nussio, 2011b). Vanuit conflict studies wordt het garanderen van veiligheid na demobilisatie gezien als een voorwaarde voor succesvolle reïntegratie voor de ex-FARC-strijders.

Het inzicht vanuit de sociale geografie belicht de reden voor mobilisatie; waarom burgers zich aansloten bij de FARC. Het is gebleken dat de incompetentie van de Colombiaanse overheid om gemeenschappen in rurale regio's te beschermen, een oorzaak was voor de groei van de FARC in deze gebieden. In deze gebieden ontbrak het ook aan een andere vorm van veiligheid, namelijk economische onveiligheid, door lage lonen, beperkte toegang tot landbouwgrond en beperkte educatie. Het bieden van economische mogelijkheden en stabiliteit, samen met fysieke bescherming tegen gewapende groepen, zijn voorwaarden voor succesvolle reïntegratie vanuit sociaal geografisch oogpunt.

Vanuit de cognitieve neurobiologische psychologie is 'veiligheid' niet letterlijk als voorwaarde voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders naar voren gekomen. Het is daarentegen wel gebleken dat er tijdens het verblijf binnen de militante groepering een gevoel van onveiligheid heerste, met als gevolg dat de ex-strijders hebben aangeleerd om geen kwetsbaarheid te tonen. Hierdoor zijn typische PTSS-symptomen zoals vermijdingsgedrag afwezig, wat zowel de diagnostisering van PTSS, als herstel van PTSS-patiënten in de weg staat. Voor succesvolle reïntegratie moet er dus worden gezorgd dat het onveilige gevoel dat de ex-FARC-strijders tijdens het verblijf in binnen de groepering hadden, wordt weggenomen.

De drie disciplines belichten het concept 'veiligheid' op een verschillend tijds punt in de geschiedenis van de ex-FARC-strijders: het inzicht vanuit SG stelt dat de ervaren (economische) onveiligheid een reden was voor burgers om zich aan te sluiten bij de FARC, vanuit de CNP wordt benadrukt dat tijdens het verblijf bij de FARC sprake was van een onveilig gevoel en het CS-inzicht betreft de onveiligheid die na demobilisatie kan optreden in zowel fysieke als ervaren vorm. Uit deze analyse blijkt dat de drie disciplinaire inzichten op een verschillend moment in het reïntegratieproces van de ex-FARC-strijders 'onveiligheid' rapporteren. De voorwaarden die hieruit voortvloeien zijn in alle gevallen het garanderen van de ervaren veiligheid voor ex-FARC-strijders. Het concept veiligheid is dus niet wezenlijk verschillend binnen de drie disciplines. Er kan

daarom gesteld worden dat 'veiligheid' een overkoepelend concept is voor de drie disciplinaire inzichten; het is daarmee een *common ground*. Bovendien is gebleken dat het concept 'veiligheid' een randvoorwaarde is voor succesvolle reïntegratie van de ex-FARC-strijders. Het garanderen van 'veiligheid' voor de ex-strijders is namelijk noodzakelijk vanuit alle disciplinaire inzichten; op alle beschreven niveaus van het reïntegratie.

6. More comprehensive understanding

Nu er door het creëren van *common ground* meer duidelijkheid is verworven in de verschillende disciplineaire inzichten en de relatie daartussen, kunnen deze inzichten worden geïntegreerd tot een *more comprehensive understanding*. De *more comprehensive understanding* binnen het huidige onderzoek beduidt een meeromvattend begrip van een succesvol reïntegratieproces voor ex-FARC-strijders in Colombia. Het bereiken van een dergelijk begrip vindt volgens Repko (2012) plaats wanneer de relevante disciplineaire inzichten naast elkaar worden gezet en wordt aangetoond dat deze samen een betere verklaring geven op het vraagstuk dan de afzonderlijke inzichten. In dit hoofdstuk wordt dan ook een antwoord geformuleerd op de hoofdvraag ‘Wat zijn de voorwaarden voor een succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders na het sluiten van een vredesverdrag tussen de Colombiaanse overheid en de FARC?’.

Ten eerste is het van belang dat reïntegratie geen op zich staand proces is; het is onderdeel van het DDR-proces, de VN-procedure voor ‘*disarmament, demobilisation & reintegration*’. In hoofdstuk 5 is gebleken dat de doelstellingen die vanuit de VN zijn geformuleerd voor DDR-processen, in de huidige context niet toereikend zijn. Het disciplineaire inzicht vanuit conflict studies (CS) sluit aan op de *moderate standard* voor het DDR-proces; de voorwaarden die vanuit sociale geografie (SG) worden gesteld, passen binnen de *maximalist standard*; het inzicht vanuit de CNP echter, wordt niet omvat door één van de reguliere doelstellingen voor het DDR-proces. Daarom is het concept ‘*Colombian standard*’ geïntroduceerd; dit concept omvat niet alleen een duurzame vrede, *decent governance* en het verhelpen van de onderliggende oorzaken voor het conflict, ook de mentale gezondheid van individuen behoort hierin tot de doelstellingen. De *Colombian standard* geeft dus een meeromvattende en ambitieuzere doelstelling voor het DDR-proces.

De *Colombian standard* voor het DDR-proces levert echter nog geen antwoord op de hoofdvraag. Het is slechts een doelstelling voor het reïntegratieproces, waarin geen specifieke voorwaarden voor het succesvol afronden ervan worden benoemd. De *Colombian standard* moet daarom ingevuld worden met contextspecifieke voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van de ex-FARC-strijders in Colombia. Deze voorwaarden zijn omvat binnen de herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’; hierin zijn namelijk alle

voorwaarden uit de disciplinaire inzichten samengebracht en eerdere conflicten overbrugd.

Het antwoord op de hoofdvraag ‘Wat zijn de voorwaarden voor een succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders na het sluiten van een vredesverdrag tussen de Colombiaanse overheid en de FARC?’ is dan ook het implementeren van een nieuw proces voor reïntegratie. De doelstellingen van dit proces worden omvat door de *Colombian standard* en de invulling van het proces is de herdefinitie van ‘succesvolle reïntegratie’, namelijk ‘een succesvol reïntegratieproces voor ex-FARC-strijders moet legitiem verlopen en alle gedupeerden in Colombia doelgroepspecifieke ondersteuning bieden in de vorm van behandeling en voorzieningen, om daarmee de onderliggende oorzaken van mobilisatie weg te nemen en recidivisme te voorkomen’. Bovendien geldt dat het concept ‘veiligheid’ een randvoorwaarde is voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders; veiligheid moet op elk niveau van het reïntegratieproces worden gewaarborgd voor de reïntegrerende ex-strijders.

Het ontwikkelde proces voor de reïntegratie van de ex-FARC-strijders biedt een geïntegreerde oplossing voor het reïntegratievraagstuk. Door het implementeren van de *Colombian standard* is de doelstelling van dit proces ambitieuzer en meeromvattend dan reguliere reïntegratieprocessen. De invulling van de *Colombian standard* middels de herdefinitie van het concept ‘succesvolle reïntegratie’, zorgt er bovendien voor dat de voorwaarden die gesteld worden aan het reïntegratieproces, meer zijn dan de som der disciplinaire delen. Zo is het gebleken dat aan ‘deelname aan het reïntegratieproces’ geen voorwaarden gesteld hoeven worden, wanneer ook onderliggende oorzaken voor mobilisatie worden weggenomen en komt ‘veiligheid’ voor de ex-FARC-strijders als randvoorwaarde voor succesvolle reïntegratie naar voren. Kortom, er is sprake van een *more comprehensive understanding* van de voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders.

7. Conclusie

Het antwoord op de hoofdvraag ‘Wat zijn de voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders na het sluiten van een vredesverdrag tussen de Colombiaanse overheid en de FARC?’, bestaat uit een nieuw proces voor reïntegratie van ex-FARC-strijders in Colombia. Het is namelijk gebleken dat het reïntegratieproces gezien moet worden in de bredere context van *disarmament*, *demobilization* en *reintegration* (het DDR-proces). Door een nieuwe doelstelling te formuleren voor een het DDR-proces, de *Colombian standard*, zijn alle disciplinaire inzichten geïncorporeerd in dit proces. De invulling van het proces wordt omvat door de herdefinitie van het concept ‘succesvolle reïntegratie’: ‘een succesvol reïntegratieproces voor ex-FARC-strijders moet legitiem verlopen en alle gedupeerden in Colombia doelgroepspecifieke ondersteuning bieden in de vorm van behandeling en voorzieningen, om daarmee de onderliggende oorzaken van mobilisatie weg te nemen en recidivisme te voorkomen’, waarin de veiligheid van de ex-FARC-strijders op ieder niveau van het reïntegratieproces gegarandeerd moet worden. Kortom, de voorwaarden voor succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders in Colombia bestaan uit de *Colombian standard* toegepast volgens onze definitie van ‘succesvolle reïntegratie’, met veiligheid van de ex-FARC-strijders als belangrijke randvoorwaarde.

Omdat het antwoord op de hoofdvraag een nieuw proces is, veronderstelt Repko dat het nieuw verkregen begrip “*immediately useful (and comprehensible) to practitioners*” is (2012, p. 431). De gecreëerde *Colombian standard* en de invulling daarvan met contextspecifieke voorwaarden, zijn inderdaad direct toepasbaar op het reïntegratieprobleem in Colombia. Het proces levert namelijk een oplossing die volledig is toegespitst op de doelgroep ex-FARC-strijders.

Voorts kan het ontwikkelde proces als voorbeeld dienen in toekomstige casussen rondom reïntegratieproblematiek. Er kan bijvoorbeeld onderzoek worden gedaan naar de implementatie van de *Colombian standard* als doelstelling binnen andere DDR-processen. Ook kan de kennis die is opgedaan over de verschillende niveaus van reïntegratie (macro-, meso- en microniveau) ter aanvulling dienen op de niveaus die de VN onderscheidt (nationaal, gemeenschaps- en individueel niveau).

Desondanks bestaan er ook hiaten in de kennis die is verworven binnen het huidige onderzoek naar succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders. Zo is er geen

uitspraak gedaan over een aantal implicaties die het ontwikkelde proces concreet zal hebben: Hoe kan men namelijk de veiligheid van de ex-strijders garanderen zonder deze te isoleren? Wat is de relatie tussen het reïntegratieproces en bestaande processen, zoals de urbanisatie van Colombia? En hoe kunnen er voldoende psychologen worden opgeleid, dat de huidige *resource constrained setting* binnen de Colombiaanse mentale gezondheidszorg wordt verholpen? Deze vragen zijn allen voer voor vervolgonderzoek.

Daarnaast zou het interessant zijn om een economisch perspectief op het reïntegratieproces te verwerken. Een econoom zou kunnen onderzoeken in hoeverre de gestelde voorwaarden financieel haalbaar zijn binnen de Colombiaanse context; er moet namelijk rekening worden gehouden met beperkte capaciteiten. Daarom zou economisch onderzoek de haalbaarheid van de voorgestelde maatregelen kunnen analyseren en hierin prioriteiten kunnen stellen. In het huidige onderzoek was het door het ontbreken van een disciplinair inzicht vanuit economisch perspectief namelijk niet mogelijk om de verschillende voorwaarden voor reïntegratie te organiseren op prioriteit. Wel is in het huidige onderzoek 'veiligheid' voor de ex-FARC-strijders als randvoorwaarde gecategoriseerd.

Verder zou het een relevante toevoeging aan het huidige onderzoek zijn om de opgedane inzichten te vergelijken met de afspraken die zijn vastgelegd in het vredesakkoord. Het vredesakkoord lijkt op het eerste gezicht namelijk te voldoen aan de in dit onderzoek gestelde eisen, maar binnen het huidige onderzoek wordt hier geen uitspraak over gedaan. Nader onderzoek, eventueel vanuit diverse interdisciplinaire teams, zou het vredesverdrag op kunnen toetsen op compatibiliteit en haalbaarheid. Dergelijke onderzoeksteams zouden rondom het Colombiaanse vredesakkoord ook breder onderzoek kunnen verrichten, dan enkel reïntegratie van de ex-strijders van de FARC. Een voorbeeld hiervan is onderzoek naar de vele *internally displaced people* door toedoen van het Colombiaanse conflict.

Tenslotte kan gesteld worden dat het huidige onderzoek inzicht biedt in het vormgeven van een reïntegratieproces, specifiek voor ex-FARC-strijders in Colombia. Door het formuleren van een nieuwe doelstelling voor het proces, die ambitieuzer en meeromvattend is dan voorheen bestond, draagt het onderzoek bij aan een completer beeld van het reïntegratieproces. De implementatie van de geformuleerde doelstelling,

de *Colombian standard*, in combinatie met de contextspecifieke voorwaarden voor de ex-FARC-strijders, leidt tot succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders in Colombia.

Literatuurlijst

- Alpert, M. (2016, 28 september) To Be a Guerrilla, and a Woman, in Colombia, *The Atlantic*. Geraadpleegd van <http://www-theatlantic.com/international/archive/2016/09/farc-deal-female-fighters/501644/>
- American Psychiatric Association (2013). *Prognostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. doi:10.1176/appi.books.9780890425596
- American Psychiatric Association (2014). *Beknopt overzicht van de criteria (DSM-5). Nederlandse vertaling van de Desk Reference to the Diagnostic Criteria from DSM-5®*. Amsterdam: Boom.
- Amnesty International. U.S. Policy in Colombia. <http://www.amnestyusa.org/our-work/countries-/americas/colombia/us-policy-in-colombia>
- AP. (2014, 15 augustus). Colombia's rebel mothers seeking lost children. [Foto]. Geraadpleegd van <http://www.bbc.com/news/magazine-28600850>
- BBC. (2016) Colombian Government and FARC to sign new peacedeal [nieuws]. Geraadpleegd van <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-38073899>
- Bell, C. (2009). The “new law” of transitional justice. *Building a future on Peace and Justice* (pp. 105-126). Springer Berlin Heidelberg.
- Berdal, M. (1996b), ‘Disarmament and Demobilisation after Civil Wars’, Adelphi Paper, 303.
- Berdal, M., & International Institute for Strategic Studies. (1996a). Disarmament and demobilisation after civil wars. *Oxford University Press for the International Institute for Strategic Studies*.
- Betancourt, T., Borisova, I., Simmons, S., de la Soudière, M., Iweala, U., & Brewer, S. E. (2016). High Hopes, Grim Reality: Reintegration and the Education of Former Child Soldiers in Sierra Leone, *Comparative Education Review*, 52(4).
- Call, C. T., & Cousens, E. M. (2008). Ending wars and building peace: International responses to war-torn societies. *International studies perspectives*, 9(1), 1-21.
- Charlson, F. J., Flaxman, A., Ferrari, A. J., Vos, T., Steel, Z., & Whiteford, H. A. (2016). Post-traumatic stress disorder and major depression in conflict-affected populations: an epidemiological model and predictor analysis. *Global Mental Health*, 3, . doi:10.1017/gmh.2015.26

- Chaskel, R., Gaviria, S. L., Espinel, Z., Taborda, E., Vanegas, R., & Shultz, J. M. (2015). Mental health in Colombia. *BJPsych International*, 12(4), 95-97.
- De la Espriella, R., Pingel, E. S., & Falla, J. V. (2010). The (de)construction of a psychiatric diagnosis: PTSD among former guerrilla and paramilitary soldiers in Colombia. *Global Public Health*, 5(3), 221-232. doi:10.1080/17441691003709430
- Dohrenwend, B. P., Yager, T. J., Wall, M. M., & Adams, B. G. (2013). The roles of combat exposure, personal vulnerability, and involvement in harm to civilians or prisoners in Vietnam war-related posttraumatic stress disorder. *Clinical Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, 1(3), 223-238. doi:10.1177/2167702612469355
- Díaz, C. (2009). Colombia's Bid for Justice and Peace. *Building a future on Peace and Justice* (469-501). Springer Berlin Heidelberg.
- Elhawary, S. (2007) Between war and peace: Land and humanitarian action in Colombia. HPG Working Paper December 2007, Humanitarian Policy Group (HPG) & Overseas Development Institute (ODI).
- Gaviria, S. L., Alarcón R. D., Espinola, M., Restrepo, D., Lotero, J., Berbesi, D. Y., Sierra, G. M., Chaskel, R., Espinel Z., & Shultz, J. M. (2016). Socio-demographic patterns of posttraumatic stress disorder in Medellín, Colombia and the context of lifetime trauma exposure, *Disaster Health*, doi: 10.1080/21665044.2016.1263086
- Gill, S. (2016,) More than 17,000 FARC rebels will demobilize in event of peace: Santos, Colombia Reports. Geraadpleegd van <http://colombiareports.com/17000-farc-troops-demobilize-president-santos/>
- Goodhand, J. (2008). Corrupting or consolidating the peace? The drugs economy and post-conflict peacebuilding in Afghanistan. *International Peacekeeping*, 15(3), 405-423.
- The Guardian. (2016, 1 december). Colombia's government formally ratifies revised Farc peace deal. <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/01/colombias-government-formally-ratifies-revised-farc-peace-deal>
- Guáqueta, A. (2007). The way back in: Reintegrating illegal armed groups in Colombia then and now: Analysis. *Conflict, Security & Development*, 7(3), 417-456.
- Hanson, S. (2008) "FARC, ELN: Colombia's Left-Wing Guerrillas," Council on Foreign Relations Backgrounder <http://www.cfr.org/publication/9272/farceln.html>

- Hernández, P. (2002). Trauma in war and political persecution: Expanding the concept. *American Journal of Orthopsychiatry*, 72(1), 16. doi:10.1037/0002-9432.72.1.16
- Humphreys, M., & Weinstein, J. M. (2007). Demobilization and reintegration. *Journal of conflict resolution*, 51(4), 531-567.
- Inter-American Commission on Human Rights (2013). *Truth, Justice and Reparation: Fourth Report on Human Rights Situation in Colombia*. Country Report Colombia
- Jennings, K. M. (2008). Unclear ends, unclear means: Reintegration in postwar societies - The case of Liberia. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 14(3), 327-345.
- Kingma, K. (1997), Demobilization of combatants after civil wars in Africa and their reintegration into civilian life, *Policy Sciences*, 30, 151-65.
- Labbate, L. A., Fava, M., Rosenbaum, J. F., Arana, G. W. (2010). *Handbook of Psychiatric Drug Therapy (Sixth Edition)*. Philadelphia: Wolters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins.
- Larrubia, E. N. S. (2016, 10 oktober). Colombia: En búsqueda de la “paz”. [Foto]. Geraadpleegd van <http://www.laturca.org/colombia-en-busqueda-de-la-paz/>
- Lundy, P., & McGovern, M. (2008). Whose justice? Rethinking transitional justice from the bottom up. *Journal of Law and Society*, 35(2), 265-292.
- Maddaloni J. P. N. MAJ (2009). *An Analysis of the FARC in Colombia: Breaking the Frame of FM 3-24*, School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas.
- Marks, T. A. (2007). A Model Counterinsurgency: Uribe’s Colombia (2002–2006) vs FARC. *Stability Operations in the Western Hemisphere*, 43.
- Ministerio de Agricultura y Desarrollo Rural. (1996). Geraadpleegd van <http://www.zonu.com/detail-en/2011-08-26-14558/Agricultural-land-use-in-Colombia-2002.html>
- Mitchell, C. R. (1989). *The structure of international conflict*. Springer.
- Molano, A. (2000). The Evolution of the FARC: A guerrilla group’s long history. *NACLA Report on the Americas*, 34(2), 23-31.
- Muggah, R. (2005). No Magic Bullet: A Critical Perspective on Disarmament. *Demobilization and Reintegration (DDR) and Weapons Reduction in Post-Conflict Contexts*. The Round Table.
- Nussio, E. (2011a). Learning from shortcomings: The demobilisation of paramilitaries in

- Colombia. *Journal of Peacebuilding & Development*, 6(2), 88-92.
- Nussio, E. (2011b). How ex-combatants talk about personal security. Narratives of former paramilitaries in Colombia. *Conflict, Security & Development*, 11(5), 579-606.
- Nussio, E. (2016). Ex-Combatants and Post-Conflict Violence: Are Yesterday's Villains Today's Principal Threat?.
- Nussio, E., & Howe, K. (2012). What if the FARC Demobilizes?. *Stability: International Journal of Security & Development*, 1(1), 58-67.
- Porch, D., & Rasmussen, M. J. (2008). Demobilization of paramilitaries in Colombia: Transformation or transition?. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(6), 520-540.
- Posso, C. G. (2012). Consolidación territorial y resurgimiento de paras y guerrilla. Indepaz
- Restrepo, J. A., & Spagat, M. (2005). Colombia's tipping point?. *Survival*, 47(2), 131-152.
- Richani, N. (2007). Caudillos and the crisis of the Colombian state: fragmented sovereignty, the war system and the privatisation of counterinsurgency in Colombia. *Third World Quarterly*, 28(2), 403-417.
- Robayo, L. (2014, 24 juni). A badge on the arm of a Farc guerrilla. [Foto]. Geraadpleegd van <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/24/colombia-farc-reintegration-peace-home>
- Romero, M. (2000). Changing identities and contested settings: Regional elites and the paramilitaries in Colombia. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 14(1), 51-69.
- Rosenau, W., Espach, R., Ortiz, R. D. & Herrera, N., (2014). Why They Join, Why They Fight, and Why They Leave: Learning From Colombia's Database of Demobilized Militants, *Terrorism and Political Violence*, 26(2), 277-285.
- Rozema, R. (2008). Urban DDR-processes: paramilitaries and criminal networks in Medellín, Colombia. *Journal of Latin American Studies*, 40(3), 423-452.
- Saab, B. Y., & Taylor, A. W. (2009). Criminality and armed groups: A comparative study of FARC and paramilitary groups in Colombia. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(6), 455-475.
- Santiago, P. N., Ursano, R. J., Gray, C. L., Pynoos, R. S., Spiegel, D., Lewis-Fernandez, R., Friedman, M. J., & Fullerton, C. S. (2013). A systematic review of PTSD prevalence and trajectories in DSM-5 defined trauma exposed populations: intentional and non-intentional traumatic events. *PloS ONE*, 8(4), e59236.

- Sanín, F. G. (2008). Telling the Difference: Guerrillas and Paramilitaries in the Colombian, *War Politics Society*, 36(3)
- Stanford. (2015). United Self-Defense Forces of Colombia [definitie]. Geraadpleegd van <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/85>
- Stanski, K. (2006). Terrorism, Gender, and Ideology: A Case Study of Women Who Join the Revolutionary Armed Forces of Colombia (FARC). *The Making of a Terrorist: Recruitment, Training, and Toot Causes*, 136-150.
- Szostak, R. (2013). The State of the Field: Interdisciplinary Research. *Issues in Interdisciplinary Studies*, 31, 44-65. doi: 10.5865/IJKCT.2014.4.1.039
- United Nations. (z.j.) Child Recruitment and Use. <https://childrenandarmedconflict.un.org/effects-of-conflict/six-grave-violations/child-soldiers/>
- United Nations. (z.j.) Peacebuilding and the UN [definitie]. Geraadpleegd van <http://www.un.org/en/peacebuilding/pbso/pbun.shtml>
- Unger, T., & Wierda, M. (2009). Pursuing Justice in Ongoing Conflict: a discussion of Current practice. *Building a Future on Peace and Justice*. Springer Berlin Heidelberg.
- United States Department of State. (2011, 27 juni). Trafficking in Persons Report—Colombia. Geraadpleegd van <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4e12ee8a9.html>
- Vidal-López, R. (2012). *Truth-Telling and Internal Displacement in Colombia*. Geraadpleegd van <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Brookings-Displacement-Truth-Telling-Colombia-CaseStudy-2012-English.pdf>
- Vines, A. & Oruitemeka, B. (2008), Bullets to Ballots: The Reintegration of UNITA in Angola, *Conflict, Security & Development*, 8 (2), 241-63.
- World Health Organization. (2013). *Guidelines for the management of conditions specifically related to stress*. Geraadpleegd van <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK159725/>
- Xue C., Ge Y., Tang B., Liu Y., Kang P., Wang M., (2015) A Meta-Analysis of Risk Factors for Combat-Related PTSD among Military Personnel and Veterans. *PLoS ONE* 10(3): e0120270. doi:10.1371/journal.pone.0120270
- Yehuda, R., Vermetten, E., McFarlane, A., & Lehrner, A. (2014). PTSD in the military: special considerations for understanding prevalence, pathophysiology and

treatment following deployment. *European Journal Of Psychotraumatology*, 5.
doi:<http://dx.doi.org/10.3402/ejpt.v5.25322>

Özerdem, A. (2002) Disarmament, demobilisation and reintegration of former combatants in Afghanistan: Lessons learned from a cross-cultural perspective, *Third World Quarterly*, 23(5), 961-975